جمهوری اسلامی ایران
قوه قضائیه
سازمان بازرسی کل کشور

گزارش پژوهشی

شماره ۱۳۲/ مرداد ۱۳۹۹

کرونا و اقتصاد ایران

معاونت پژوهشی مرکز توسعه دانش و پژوهش های سلامت اداری و مبارزه با فساد

جمهوری اسلامی ایران
قوه قضائیه
سازمان بازرسی کل کشور

گزارش پژوهشی
شماره ۱۳۲، مرداد ۱۳۹۹

نام گزارش: کرونا و اقتصاد ایران؛
نویسنده: دکتر اصغر مبارک
نوبت چاپ: اول
معاونت پژوهشی مرکز توسعه دانش و پژوهش‌های سلامت اداری و مبارزه با فساد

مطالب مندرج در این گزارش نشانگر دیدگاه نویسندگان آن است و لزوماً نمایانگر دیدگاه سازمان بازرسی کل کشور نیست.
کلیه حقوق مربوط به این گزارش به سازمان بازرسی کل کشور تعلق دارد و هرگونه انتشار مطالب آن بدون کسب اجازه سازمان غیرمجاز است.

فهرست مطالب

گزارش در یک نگاه

پیشگفتار ۳

۱: کرونا و چشم‌انداز اقتصادی ایران ۵

۲: کرونا و بخش کشاورزی ۹

۳: کرونا و بخش مسکن ۱۹

٤: کرونا و بخش تجارت خارجی ۲۳

٥: کرونا و بخش‌های پتروشیمی، صنعت و معدن ۳۱

٦: کرونا و بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات ٤۰

۷: کرونا و بخش آموزشی ٤٥

۸: کرونا و بخش صنعت گردشگری ٤۷

۹: کرونا و بخش اشتغال و تولید ٥۱

۱۰: ارزیابی اقدامات حمایتی دستگاه‌ها از اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر ٦۲

۱۱: کرونا و بخش بودجه دولت ٦۸

۱۲. جمع‌بندی گزارش ۷۲

منابع ۷٤

درمورد این حادثه رایج کشور که حادثه کرونا است؛ این یک ابتلای عمومی است، یک آزمون است؛ آزمون برای دنیا است؛ هم برای دولت‌ها، هم برای ملّت‌ها...

بخشی از بیانات رهبر معظم انقلاب مورخ ۱۳۹۹/۱/۲۱

پیشگفتار

ویروس کرونا با تبدیل‌شدن به یک بیماری همه‌گیر جهانی (پاندمی)، پیامدهای اقتصادی بسیاری در پی داشته و همه کشورهای دنیا از آن متأثر شده‌اند و چنین انتظار می‌رود که اقتصاد جهانی سال ۲۰۲۰ را با یک رکود قابل‌توجه روبه‌رو سازد. در این میان، ایران نیز مانند بسیاری از کشورهای درگیر از پیامدهای اقتصادی ناشی از آن رنج می‌برد.

مطالعه حاضر به بررسی ابعاد مختلف اقتصادی شیوع ویروس کرونا در کشور می‌پردازد. اقتصاد ایران درحالی با مشکل شیوع بیماری کرونا مواجه شده که دو سال سخت ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ را پشت سر گذاشته است. کاهش تشکیل سرمایه ثابت در اقتصاد ایران سبب شده است تا ظرفیت تولید بالقوه اقتصاد کاهش یابد و دستیابی به سطح رفاه سال ۱۳۹۰ و پیش از آن دشوار باشد. ازسوی دیگر، بالا بودن نرخ تورم برای دو سال پیاپی ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ و همچنین پیش‌بینی تورم بالای ۲۵ درصد برای سال ۱۳۹۹ نیز موجب شده تا بنگاه‌های بسیاری توانایی ادامه فعالیت خود را از دست بدهند.

با این حال پیش‌بینی می‌شد که بدون کرونا، اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹ رشد مثبت غیرنفتی (هرچند اندک) را ثبت کند. شیوع کرونا ویروس جدید از انتهای سال ۱۳۹۸ و تداوم آن در سال ۱۳۹۹، اقتصاد ایران را در وضعیت رکود همراه با نااطمینانی (عدم قطعیت) قرار داده است. کاهش تقاضا برای صادرات محصولات ایران (و به‌طورکلی کاهش تجارت جهانی) تقاضای کل را ازطرف تجارت خارجی متأثر می‌کند. در بخش داخلی نیز تقاضای کل هم به‌دلیل کاهش درآمد خانوار و هم کاهش برخی کالاها و خدمات که به شیوع بیشتر ویروس منجر می‌شوند (مانند حمل‌ونقل، رستوران و هتلداری، پوشاک و ...) تحت تأثیر قرار

می‌دهد. ازسوی دیگر، عرضه کل اقتصاد نیز به‌دلیل بروز اختلال در شبکه تأمین مـواد اولیـه و محدودیت فعالیت برخی از واحدهای صنفی، با شوک عرضه مواجه شده است. ارزیابی آثـار اقتصادی شیوع ویروس کرونا بر وضعیت معیشت خانوار نشـان مـی‌دهـد کـه هرچنـد همـه گروه‌های درآمدی از وضعیت جدید متأثر خواهند شـد، امـا تأثیرپـذیری دهـک‌هـای پـایین (محروم‌تر) بیشتر خواهد بود.

گزارش حاضر تلاش می‌کند، ابعاد چندگانه تأثیر این بیماری بر اقتصاد ایران و پیامـدهای آن را به تصویر بکشد.

۱
کرونا و چشم‌انداز اقتصادی ایران

کرونا یک خانواده بزرگ از ویروس‌ها می‌باشد. بعضی از ویروس‌های کرونا در انسان و برخی دیگر در حیواناتی مانند خفاش بیماری ایجاد می‌کنند. با شیوع ویروس کرونا در چین در اواخر دی‌ماه (ژانویه ۲۰۲۰) و سرایت و شیوع آن در کشورهای جهان، بازارهای مختلف مالی جهانی ازجمله بورس، نفت، طلا و درمجموع اقتصاد اکثر کشورها، تحت تأثیر قرار گرفت. به‌گونه‌ای که به اعتقاد کارشناسان اقتصادی، ریسک ویروس کرونا به حدی است که می‌توان آن را آغازی بر وقوع یک رکود در اقتصاد جهانی دانست. میزان اثرگذاری شیوع ویروس کرونا بر اقتصاد کشورهای مختلف یکسان نخواهد بود و شیوع این ویروس می‌تواند بر اقتصادهای متکی بر درآمد ناشی از گردشگری تأثیر قابل‌ملاحظه‌ای داشته باشد. اثرات اقتصاد جهانی شیوع ویروس کرونا می‌تواند در قالب‌هایی ازجمله افزایش بیکاری و تحمیل شوک‌های سنگین به اقتصاد کشورها لطمه‌ای سنگین به تجارت خارجی اکثر کشورهای درگیر، احتمال بسته شدن مرزهای بین کشوری به‌روی تجارت خارجی و مانند آن بزند.

شیوع ویروس کرونا در ایران نیز تأثیر بسیاری بر اقتصاد داخلی داشته و خواهد داشت. **با این‌همه، داستان اقتصاد ایران به‌دلیل وابستگی به اقتصاد نفتی کمی پیچیده‌تر است، زیرا علاوه بر آسیب‌های اقتصاد جهانی، اقتصاد ایران به‌دلیل وابستگی به نفت (تک‌محصولی)، تحریم‌های بین‌المللی، رشد منفی اقتصاد، تورم بالا، احتمالاً آسیب‌های بیشتری را شاهد خواهد بود. اقتصاد ایران باوجود فشار تحریم، تبعات ویروس کرونا را تجربه می‌کند و با توجه به محدودیت منابع، دولت باید سیاست‌های حمایتی بهینه اتخاذ کرده و از اجرای سیاست‌های حمایتی کور (نظیر تخصیص**

ارز ترجیحی به برخی کالاها) اجتناب کند؛ بنابراین اقتصاد ایران درحالی با معضل کرونا مواجه شده که متغیرهای اقتصاد کلان وضعیت مناسبی را نشان نمی‌دادند. براساس اعلام مرکز آمار ایران رشد اقتصادی در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۸، در حدود منفی ۷,٦ درصد و رشد اقتصادی بدون نفت نیز تقریباً صفر بوده است. همچنین، نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه نیز در پایان بهمن‌ماه ۲۵ درصد بوده است. از سوی دیگر دولت به لحاظ منابع مالی در تنگنا قرار دارد و کسری بودجه دولت هم ازجمله معضلات مهم اقتصاد ایران برای سال ۱۳۹۹ است.

در چنین شرایطی، هزینه‌های تحمیل‌شده در اثر اپیدمی کرونا و همچنین کاهش تولید ناشی از آن، می‌تواند اقتصاد را با تورم‌های بالاتر و رشدهای اقتصادی پایین‌تر مواجه سازد. از بین رفتن برخی از مشاغل و یا کاهش شدید درآمد در برخی از بخش‌ها باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود. هرچند، برخی مشاغل دیگر مانند تولیدات مواد بهداشتی و مانند آن در این بازه زمانی رشد بالایی خواهند داشت.

شوک ناشی از کرونا، اقتصاد را هم با شوک عرضه و هم با شوک تقاضا مواجه می‌سازد. ازیک‌طرف، عرضه نیروی کار کاهش‌یافته و از طرف دیگر در تأمین مواد اولیه تولید نیز مشکلاتی ایجاد شده است (شوک عرضه). شوک عرضه، شوک تقاضا را به همراه خواهد داشت. تعطیلی کسب‌وکارها، منجر به تعدیل نیروی کار می‌شود و کاهش درآمد خانوار، کاهش تقاضا را به همراه دارد. از طرف دیگر عدم اطمینان نسبت به آینده، خانوار را به تصمیم پس‌انداز بیشتر و به تعویق انداختن خرید اقلام غیرضروری ترغیب می‌کند. این امر، کاهش تقاضای کل را موجب می‌شود، بنابراین انتظار می‌رود رکود اقتصادی ناشی از شوک ارزی و تحریم‌ها تشدید شود و لذا لازم است تا سیاست‌های حمایتی هم از خانوار و هم از کسب‌وکار صورت گیرد.

براساس شکل زیر، چارچوب مفهومی از اثرگذاری ویروس کرونا باهدف مشخص کردن کانال‌های آسیب‌پذیری مشخص به صورت شکل ذیل شده است.

شکل (۱) کانال‌های اثرگذاری همه‌گیری ویروس کرونا بر اقتصاد ایران

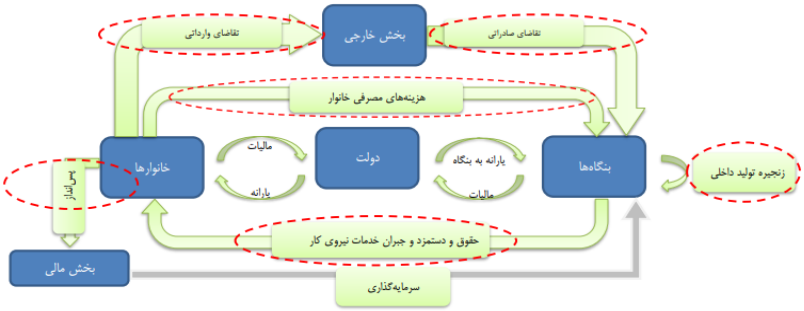

منبع: گزارش بانک جهانی–۲۰۲۰

شیوع ویروس کرونا به متأثر شدن تقاضای کل و عرضه کل اقتصاد منجر می‌شود. کاهش تقاضا ناشی از موارد زیر است:

- کاهش تقاضای مصرفی خانوارها ناشی از عدم تمایل خرید (عمدتاً برای بخش‌های خدماتی) به‌دلیل ملاحظات بهداشتی
- کاهش تقاضای مصرفی خانوارها ناشی از کاهش درآمد (برای خانوارهایی که شغل آن‌ها در این شرایط آسیب دیده است)
- کاهش تقاضای مصرفی خانوارها به‌خصوص برای کالاهای بادوام و افزایش پس‌انداز احتیاطی به‌دلیل نااطمینانی از آینده
- کاهش صادرات به‌دلیل ملاحظات بهداشتی کشورهای طرف تجاری

در کنار شوک تقاضای کل، اقتصاد با شوک عرضه کل نیز مواجه شده است که در موارد زیر تجلی می‌یابد:

- تعطیلی اجباری بخش عمده‌ای از خدمات ازجمله فعالیت‌های گردشگری، ورزشی و تفریحی جهت اجرای سیاست فاصله‌گذاری اجتماعی
- افزایش هزینه و سخت شدن واردات مواد اولیه
- آسیب دیدن زنجیره تولید کالاها به‌دلیل موارد فوق‌الذکر

همچنین با شیوع ویروس کرونا و نگرانی مردم از ورود به اماکن عمومی نظیر فروشگاه‌ها، مراکز خدماتی، بسیاری از مشاغل و کسب‌وکارها با کاهش تقاضا و فروش کالاها و خدمات خود مواجه شدند. **به نظر می‌رسد بیشترین آسیب را بخش خدمات و زیربخش‌های آن در مقایسه با سایر بخش‌ها، اقتصاد شهری در مقایسه با اقتصاد روستایی، کارگران در مقایسه با کارفرمایان و گروه‌های آسیب‌پذیر و شاغل در بخش غیررسمی شهری در مقایسه با سایر خانوارها متحمل خواهند شد.** بنابراین هرگونه سیاستی برای کنترل شیوع کرونا باید به‌طور همزمان به بررسی آثار اقتصادی آن نیز بپردازد و در مقابل هرگونه سیاست حمایتی از کسب‌وکارها و مردم، باید به‌طور همزمان به کنترل شیوع کرونا نیز کمک کند. شرط اصلی برای کنترل شیوع کرونا، کاهش حداکثری تعاملات اجتماعی غیرضروری در ماه‌های آینده خواهد بود. لازمه این امر تعطیلی برخی از فعالیت‌های اقتصادی غیرضروری است که البته هزینه‌های اقتصادی را به اقشار مختلف تحمیل خواهد کرد.

۲
کرونا و بخش کشاورزی

کرونا با تأثیر بر زنجیره تأمین، تقاضا و نقدینگی بنگاه‌ها و با تأثیر بر عرضه نیروی کار، مصارف کالاها و خدمات و به‌ویژه با کاهش درآمد مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان محصولات کشاورزی در کوتاه‌مدت و بلندمدت بر اقتصاد خانوارها و اقتصاد بخش کشاورزی تأثیرگذار است. بازار برخی از محصولات در کشورهای دیگر نیز بی‌رمق شده و بخشی از صادرات محصولات کشاورزی نیز هم به‌طور مستقیم و غیرمستقیم دستخوش نابسامانی شده است. ضمن اینکه پس‌زدگی محصولات کشاورزی و عرضه آن به بازار داخلی، موجب افت قیمت این محصولات در کشور می‌شود که در کوتاه‌مدت اگرچه موجب رضایت مصرف‌کنندگان می‌شود ولی در ماه‌های بعد و سال آینده موجب کاهش تولید و آنگاه مشکل در عرضه و همچنین افزایش قیمت این محصولات در داخل خواهد شد.

بخش کشاورزی به‌دلیل تأمین امنیت غذایی کشور و تأمین معیشت بخشی از جمعیت کشور به‌طور مستقیم و غیرمستقیم از اهمیت ویژه‌ای در اقتصاد برخوردار است. کرونا رویدادی منفی برای اقتصاد اکثر کشورهای دنیاست و اغلب مشکلات ایجادشده و یا قابل پیش‌بینی آن در ایران مشابه دیگر کشورهای جهان می‌باشد. اما به سبب مدت‌زمان چندماهه از شیوع این بیماری در جهان و حدود دوماهه آن در ایران، زمان اظهارنظر قطعی درباره آثار و خسارت‌های احتمالی این بیماری کافی نیست. هرچند برخی تصور می‌کردند که به‌واسطه نیاز مستمر انسان به غذا، که بخش اعظم تولیدات بخش کشاورزی را تشکیل می‌دهد، شیوع بیماری کرونا بر بخش کشاورزی و تولیدکنندگان آن، اثری نداشته باشد، اما این بحران بر فعالیت‌های بخش کشاورزی نیز مانند سایر بخش‌های اقتصادی تأثیرگذار خواهد بود. بحران کرونا در بخش کشاورزی

کشور، در شرایطی که این بخش با مشکلات و چالش‌های اساسی همانند کمبود سرمایه‌گذاری، پایین بودن بهره‌وری، ناکارآمدی بازار و تولید، مواجه است، بر شدت آسیب‌پذیری این بخش می‌افزاید.

کشاورزی در ایران یکی از خصوصی‌ترین بخش‌های اقتصادی است و بیش از ۹۰ درصد آن به‌صورت کاملاً رقابتی اداره می‌شود و سهم ۱۰ درصدی از تولید و ۱۸ درصدی از اشتغال کشور را به خود اختصاص داده است. این بخش، رکن اساسی در تأمین امنیت غذایی بوده و ناپایداری آن چالش‌های فراوانی در مسیر رشد و توسعه اقتصاد کشور ایجاد خواهد کرد. کشاورزی هراندازه که نسبت به حوادث طبیعی آسیب‌پذیر است، در مقابل حوادث مصنوعی، مقاوم‌ترین بخش اقتصادی به‌شمار می‌رود. با توجه به نقش محوری بخش کشاورزی به‌عنوان پیشران بسیاری از زیربخش‌های اقتصادی کشور مانند (صنعت صنایع غذایی، صنایع چوب، صنایع نساجی و پوشاک و ...) و خدمات (بازرگانی، هتل و رستوران، حمل‌ونقل، انبارداری و ...)، هدف‌گذاری برای این بخش باید به صورتی باشد که در شرایط فعلی حاکم و احتمال تداوم آن، بخش کشاورزی عامل اصلی رشد مثبت اقتصاد ملی با بهره‌گیری بهینه از کلیه ظرفیت‌ها و لحاظ کردن الزامات تولید پایدار باشد. نمودار ذیل نرخ رشد بخش کشاورزی ایران در فاصله سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد. به‌رغم اینکه در این دهه، تحریم‌های شدیدی بر اقتصاد کشور تحمیل‌شده، اما بخش کشاورزی ۴۳ درصد بزرگ‌تر شده و در سال اخیر رشد آن به ۷٫۵ درصد رسیده است. ازاین‌رو، بخش کشاورزی گرانیگاه اقتصاد کلان در شرایط بحرانی بوده و به تاب‌آوری اقتصاد کشور کمک کرده است. در شرایط شیوع ویروس کرونا نیز انتظار می‌رود که بخش کشاورزی آسیب کمتری را نسبت به بخش‌های صنعت و خدمات تجربه کند.

نمودار (۱) نرخ رشد بخش کشاورزی در یک دهه اخیر

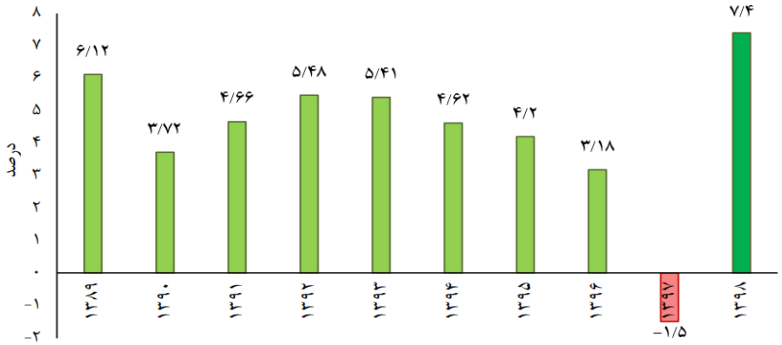

منبع: مرکز آمار ایران سال ۱۳۹۸

با توجه به اهمیت و تأثیر شیوع بیماری کرونا بر تجارت خارجی محصولات کشاورزی کشور، وضعیت صادرات و واردات محصولات کشاورزی در قبل از شیوع بیماری کرونا (قبل از اسفندماه ۱۳۹۸) نیز می‌تواند قابل‌توجه باشد.

جدول (۱) مقایسه میزان تراز تجاری بخش کشاورزی و غذا تا انتهای بهمن‌ماه ۱۳۹۸ و مدت مشابه سال قبل

نوع تجارت	بخش کشاورزی و غذا				درصد تغییرات	
	سال ۱۳۹۸		سال ۱۳۹۷			
	وزن (هزارتن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	ارزش (میلیون دلار)	وزنی	ارزشی
صادرات	۶.۳۴۷/۸۷	۵.۲۰۵/۲۲	۶.۳۶۸/۸۱	۵.۸۴۶/۲۲	۰	-۰.۱۰۴۱۶۶۶۷
واردات	۲۲.۶۵۸/۸۳	۱۱.۶۴۸/۰۸	۱۸.۱۷۳/۸۱	۹.۴۰۰/۰۹	۲۴/۶۸	۲۳/۹۱
تراز غذا	-۱۶.۳۱۰/۹۶	-۶.۴۴۲/۸۶	-۱۱.۸۰۵/۰۰	-۳.۵۵۳/۸۸		

منبع: مرکز آمار و اطلاعات وزارت جهاد کشاورزی

شوک ناشی از ویروس کرونا، در انتهای زنجیره تأمین که شامل مصرف و تجارت است، آثار بیشتری می‌گذارد و احتمال می‌رود اثر قابل‌توجهی بر ابتدای زنجیره شامل تولید و حتی توزیع این محصولات نداشته باشد. بااین‌وجود، کاهش در مصرف و یا تجارت با یک وقفه زمانی می‌تواند بر

تصمیمات تولیدکننده و یا توزیع‌کننده آثار معناداری داشته باشد. در نمودار زیر، برآورد اولیه از میزان اثرگذاری شیوع ویروس کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی در ایران نشان داده شده است. با توجه به زمان شیوع، بخش تولیدات زراعی، دامی و باغی آسیب چندانی ندیده‌اند، زیرا تصمیم به تولید محصولات کشاورزی پیش از شیوع ویروس اتخاذ شده است. در بخش توزیع، با توجه به عدم ممنوعیت توزیع محصولات کشاورزی، این بخش نیز آسیب چندانی ندیده است. اما در بخش مصرف، برآوردها حاکی از آن است که کاهش مصرف، باعث کاهش ۷/۸ درصدی در میزان درآمد عرضه‌کنندگان محصولات کشاورزی شده است. همچنین با توجه به کنترل و محدودیت‌های اعمال‌شده در مبادی گمرکات کشور، بخش تجارت نیز با ۱۰ درصد زیان مواجه شده است.

نمودار (۲). میزان زیان احتمالی شیوع ویروس کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی در ایران

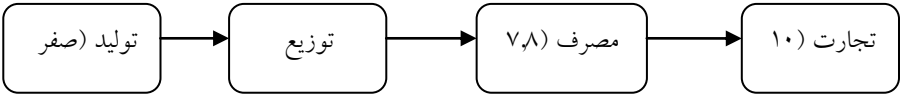

منبع: شبیه‌سازی گروه تحقیق

از طرف دیگر، شیوع این ویروس باعث تغییرات قابل‌توجهی در رژیم غذایی و سبد مصرفی افراد شده است. با توجه به مازاد تقاضای مصرفی از مواد غذایی که در ماه پایانی هرسال وجود دارد، به‌تبع آن قیمت‌ها نیز در این ماه نسبت به متوسط یازده ماهه بیشتر است. اما در اسفندماه سال ۱۳۹۸، مورد عجیبی در بسیاری از کالاهای غذایی اتفاق افتاده است. در نمودار زیر، درصد تغییرات شاخص «قیمت اسفند به متوسط قیمت ۱۱ ماهه» در سال ۱۳۹۸ نسبت به ۱۵ سال اخیر نشان داده شده است. برای مثال، در گروه گوشت قرمز و سفید، عرضه‌کنندگان این محصول به ازای هر واحد کالایی فروش رفته به میزان ۱۵٫۴ درصد با کاهش قیمت مواجه شده‌اند اما در گروه لبنیات قیمت فروش به میزان ۱/۹ درصد بیش از روند هرساله بوده است. بنابراین، تداوم شیوع این ویروس تا حدود زیادی می‌تواند سبد غذایی را دچار تغییرات قابل‌توجه کند.

نمودار (۳). برآورد تغییرات قیمتی گروه محصولات غذایی در اسفندماه ۱۳۹۸ نسبت به متوسط قیمت اسفند در ۱۵ سال اخیر

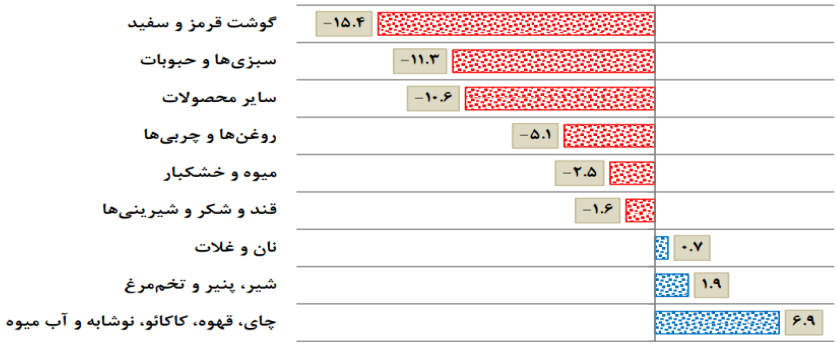

منبع: برآوردهای تحقیق با استفاده از گزارش‌های مرکز آمار ایران

روش محاسبه زیان‌بخش مصرف هرساله تقاضای فصلی در ماه‌های انتهایی سال منجر به تورم قیمت فصلی در این ایام می‌شود. به‌گونه‌ای که انتظار فروشندگان این بوده که قیمت اسفندماه نسبت به متوسط ۱۱ ماهه هرساله بیشتر باشد. این انتظارات تطبیقی درنتیجه رفتار عوامل بازار در ادوار گذشته بوده و به‌تبع آن هزینه‌های تولید نیز در این دوره، تورم فصلی را تجربه می‌کند. به‌طور متوسط «قیمت اسفند هرسال» از «متوسط قیمت ۱۱ ماهه همان سال» به میزان ۱۰ درصد بیشتر بوده است. اما در سال جاری برای متوسط کالاهای منتخب فقط به میزان ۲/۲ درصد بیشتر شده است. ازاین‌رو افت قیمت درنتیجه این ویروس به میزان ۷/۸ درصد از قیمت فروش بوده است. از حاصل‌ضرب این میزان قیمت کاهش‌یافته در میزان محصول عرضه‌شده در اسفندماه ۱۳۹۸ می‌توان به برآوردی از زیان ناشی از کرونا برای هر محصول دست‌یافت.

تعطیل شدن بسیاری از کسب‌وکارهای مرتبط با مصرف مواد غذایی مانند رستوران‌ها، فعالیت‌های تأمین غذا و اغذیه، هتل‌ها و مانند آن، که تأمین مواد اولیه غذایی آن‌ها از بخش کشاورزی است و همچنین حضور

افراد در قرنطینه خانگی، سبب تغییر الگوی مصرف غذا در کشور می‌شود. این تغییر الگو می‌تواند بر مصرف‌کننده، تولیدکننده، سرمایه‌گذار و بازیگران زنجیره ارزش اثرگذار باشد. به‌طور مثال، انتظار می‌رود مصرف نان‌های صنعتی مورداستفاده در اغذیه‌فروشی‌ها نسبت به مصرف نان‌های سنتی با کاهش روبه‌رو شود. همین وضعیت درخصوص تقاضا برای بسیاری از کالاها مانند کنسروها و دیگر غذاهای نیمه آماده تولیدی صنایع غذایی به‌وجود آید که در کوتاه‌مدت و میان‌مدت اثر منفی بر پایداری تولید بخش کشاورزی خواهد داشت و درصورت آسیب به این بخش از زنجیره تولیدات غذایی، رونق مجدد این بخش‌ها، هزینه‌بر است. تشدید فضای نااطمینانی که منجر به تغییر الگوی انتظارات مصرف‌کننده، تولیدکننده، سرمایه‌گذار و بازیگران زنجیره ارزش خواهد شد، به علت غیرقابل‌پیش‌بینی بودن در کوتاه‌مدت، خطای سیستم برنامه‌ریزی و مدیریت اقتصادی فعالیت‌ها را با مشکل مواجه می‌سازد و چه‌بسا باعث خنثی شدن سیاست‌ها و راهکارهای اجرایی دولت و حاکمیت شود.

با توجه به میزان اُفت قیمت درمورد کالاهای کشاورزی و غذایی و میزان مصرف ماهیانه هر یک از این کالاها، میزان تغییرات درآمدی درمورد برخی از کالاهای مهم کشاورزی در نمودار ذیل برآورد شده است. نتایج تخمین نشان می‌دهد که عرضه‌کنندگان گوشت قرمز در اسفندماه ۱۳۹۸ معادل ۱۱۶۶ میلیارد تومان زیان‌دیده‌اند. در گروه عرضه‌کنندگان گوشت مرغ این زیان بالغبر ۴۳۷ میلیارد تومان برآورد می‌شود. کسب‌وکارهایی که در عرضه خشکبار فعال بوده‌اند با زیانی معادل ۴۷۹ میلیارد تومان مواجه شده‌اند. میزان زیان عرضه‌کنندگان سایر محصولات نیز در نمودار (۴) مشخص شده است.

نمودار (٤). برآورد میزان تغییر در درآمد اسفندماه ۱۳۹۸ ناشی از فروش کالاهای کشاورزی منتخب درنتیجه شیوع ویروس کرونا (میلیارد تومان)

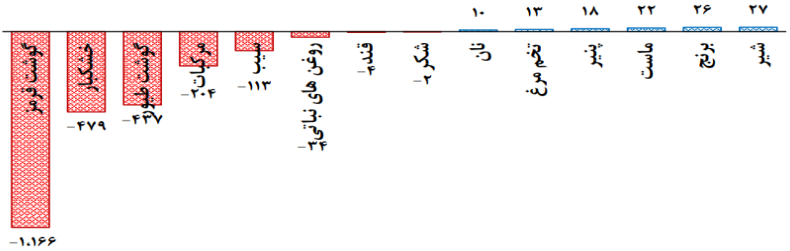

منبع: برآوردهای تحقیق با استفاده از گزارش‌های مرکز آمار ایران.

جدول ذیل میزان زیان احتمالی محصولات عمده مصرفی در ایران درنتیجه شیوع ویروس کرونا در ماه‌های اسفند ۱۳۹۸ و فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۹ را نشان می‌دهد. اگر شیوع ویروس کرونا تا انتهای اردیبهشت ادامه یابد، در گروه محصولات منتخب، میزان زیان‌بخش عرضه این محصولات بیش از ۷۳۰۰ میلیارد تومان برآورد می‌شود. این زیان قابل‌توجه می‌تواند ادامه بسیاری از کسب‌وکارهای فعال در حوزه محصولات کشاورزی و غذایی را با چالش جدی روبه‌رو کند.

جدول (۲) برآورد زیان احتمالی ناشی از شیوع ویروس کرونا در محصولات منتخب برای سه ماه

(میلیارد تومان)

محصول	اسفند ۱۳۹۸	برآورد تا فروردین ۱۳۹۹	برآورد تا اردیبهشت ۱۳۹۹
گوشت قرمز	-۱۱۶۶	-۲۳۳۳	-۳۴۹۹
گوشت طیور	-۴۳۷	-۸۷۴	-۱۳۱۱
روغن‌های نباتی	-۳۴	-۶۷	-۱۰۱
قند	-۴	-۹	-۱۳
شکر	-۲	-۴	-۶
خشکبار	-۴۷۹	-۹۵۸	-۱۴۳۷
مرکبات	-۲۰۴	-۴۰۹	-۶۱۳
سیب	-۱۱۳	-۲۲۷	-۳۴۰
مجموع محصولات منتخب	**-۲۴۴۰**	**-۴۸۸۰**	**-۷۳۲۱**

منبع: مرکز آمار ایران

تجارت محصولات کشاورزی بیش از ۵۰ درصد کالاهای کشاورزی ما به عراق و بیش از ۹۰ درصد کالاها به کشورهای عراق، افغانستان، فدراسیون روسیه، ترکیه، آذربایجان، امارات متحده عربی، پاکستان، ترکمنستان، کویت، قطر، قزاقستان، جمهوری عربی سوریه، ارمنستان، گرجستان و اوکراین (۱۵ کشور) صادر شده است. شتاب‌زدگی در واردات منجر به تراز تجاری منفی ۶/۴۴ میلیارد دلاری در ۱۱ ماهه منتهی به بهمن ۱۳۹۸ شده درصورتی‌که در مدت مشابه سال ۱۳۹۷ تنها در حدود ۳/۵۵ میلیارد دلار بوده است. در نمودار زیر، روند ماهیانه واردات دلاری محصولات کشاورزی و غذا از فروردین‌ماه ۱۳۹۵ تا اسفندماه ۱۳۹۸ نشان داده شده است. اگرچه روند واردات نوسانات بیشتری از خود نشان می‌دهد، اما از خردادماه سال گذشته دارای روند کاهشی بوده است. اما این روند از آبان‌ماه سال ۱۳۹۸ معکوس شده و میزان واردات به رقم بی‌سابقه ۱/۶۳ میلیارد دلار در اسفندماه ۱۳۹۸ رسیده است. از طرف دیگر، میزان صادرات این محصولات نیز ۴۸۵ میلیون دلار در همین ماه بوده است. تجارت محصولات کشاورزی متأثر از تحریم بوده و تأمین غذا در دستور کار سیاست‌گذاران بوده است. همین امر موجب بدترشدن تراز تجاری این محصولات از آبان‌ماه ۱۳۹۸ به این‌سو بوده است. شیوع ویروس کرونا نیز روند واردات را شدت بخشیده و میزان صادرات را کاهش داده است. به‌صورت کلی زیانِ بخش صادرات نیز در حدود ۱۰ درصد درآمدهای صادراتی تخمین زده می‌شود.

نمودار (۵). روند واردات و صادرات ماهیانه محصولات کشاورزی و غذا

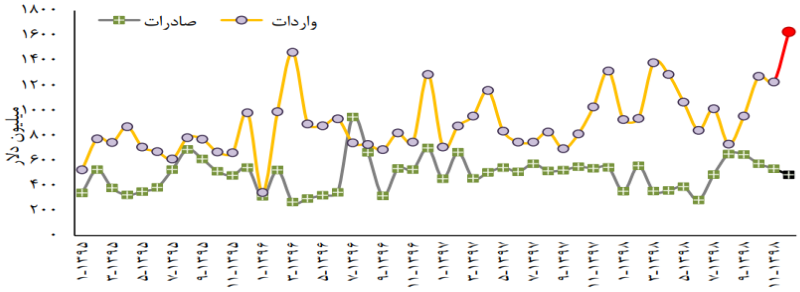

منبع: سایت مرکز آمار وزارت جهاد کشاورزی

در نمودار (۶)، روند ماهانه تراز تجاری بخش کشاورزی و غذا در بازه زمانی فروردین‌ماه ۱۳۹۷ تا اسفندماه ۱۳۹۸ نشان داده شده است. گسترش ویروس کرونا و برقراری محدودیت‌ها و موانع مرزی و تجاری، تراز تجاری بخش کشاورزی و غذا را در اسفندماه ۱۳۹۸ به رقم منفی ۱/۱۴۴ میلیارد دلار رسانده است. این تراز تجاری از ابتدای فروردین ماه ۱۳۹۷ بی‌سابقه بوده است.

نمودار (٦). تراز تجاری بخش کشاورزی و محصولات غذایی و اثر شیوع ویروس کرونا بر آن

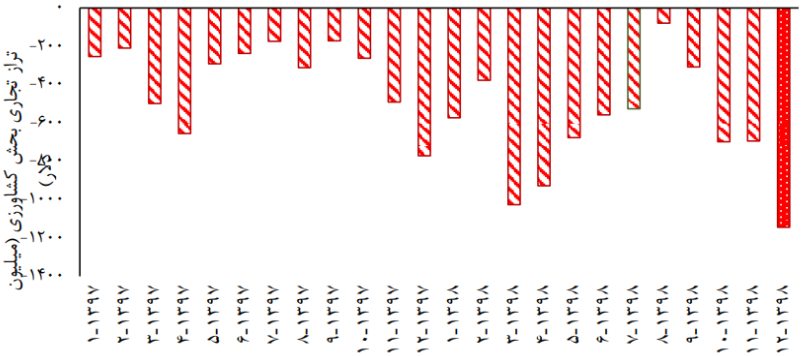

منبع: مرکز آمار وزارت جهاد کشاورزی.

کاهش عواید ارزی دولت همراه با کاهش درآمدهای مالیاتی به‌دلیل تعطیلی کسب‌وکارها و کاهش برخی دیگر از درآمدهای دولت به کاهش قابل‌توجه منابع عمومی می‌انجامد. تأثیر منفی تشدید رکود و تورم کشور و اثر آن بر پایداری و رقابت‌پذیری فعالیت بازیگران زنجیره ارزش فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی بیش از دیگر بخش‌های اقتصادی مورد انتظار است. لذا انتظار می‌رود تخصیص اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی و روستایی با کاهش روبه‌رو شود، چنان‌که این موضوع در مواقع دیگر نیز با کاهش درآمدهای دولت رخ داده است. با پذیرش تأثیر بحران کرونا بر بروز رکود اقتصادی و افزایش فقر و در شرایط اقتصاد تورمی و گسترده بودن فقر مناطق روستایی

انتظار بر این است که به‌منظور پایداری تولید، بخشی از بهره‌برداران بخش کشاورزی و روستایی، کوچک و متوسط مقیاس، در شرایط بحرانی مورد حمایت‌های مؤثر و هوشمند قرار گیرند. حدود ۷۵ درصد بهره‌برداران کشاورزی در کشور را کشاورزی کوچک مقیاس (کمتر از ۵ هکتار) تشکیل می‌دهند یعنی بیش از دوسوم زارعان کمتر از ۵ هکتار زمین زراعی و بیش از چهارپنجم باغداران کشاورز کمتر از ۵ هکتار باغ دارند. این کشاورزان در تأمین مالی، سرمایه‌گذاری‌های در فناوری، به‌کارگیری روش‌های جدید تولید، به‌کارگیری ماشین‌آلات و بازار فروش با مشکلاتی مواجه هستند، لذا تأمین معیشت و زندگی و تأمین مالی آنان در شرایط بحران کرونا و عوارض این بحران بر اقتصاد کشور، با مشکل مواجه می‌شود. همچنین بحران کرونا می‌تواند ازطریق تضعیف و حذف نیروی کار فعال کشاورزی در فعالیت‌های مختلف، باعث اخلال در چرخه تولید و فرآوری محصولاتی شود که مانند فراورده‌های دامی، زراعی، باغی و آبزی، کاربر هستند.

۳
کرونا و بخش مسکن

گسترش و شیوع سریع ویروس کرونا در اسفندماه ۱۳۹۸ به کاهش شدید فعالیت‌های اقتصادی، تعطیلی مشاغل و کاهش تعاملات اقتصادی منجر شد و به‌طور مستقیم اثر خود را در کاهش ۲۴ درصدی تعداد معاملات ماهانه مسکن در شهر تهران نسبت به بهمن‌ماه ۱۳۹۸ و همچنین کاهش نسبت به معاملات اسفندماه ۱۳۹۷ نشان می‌دهد. **پیش‌بینی درمورد تداوم وضعیت قیمت و تعداد معاملات مسکن تا حد زیادی مبتنی بر سناریوهای زمانی مهار شیوع ویروس کرونا متغیر خواهد بود، به نظر می‌رسد تداوم وضعیت قرمز و تعطیلی و کاهش کسب‌وکارها مستقیماً به کاهش یا ثبات تعداد معاملات و ثبات یا کاهش قیمت‌ها در فصل بهار منجر شود. در حوزه اجاره‌بها به نظر می‌رسد با توجه به آسیب معیشت خانوار، تثبیت اجاره‌بها در دو ماه ابتدای سال ۱۳۹۹ محتمل باشد، هرچند در ادامه سال احتمالاً به روند افزایشی بین ۲۰ تا ۳۰ درصد سال‌های اخیر بازخواهد گشت.** موضوع مهم در این حوزه، تشدید شکاف استطاعت خانوار با پرداخت هزینه اجاره‌بهاست که به نظر، نیازمند مداخله دولت است. در همین حوزه، تجارب مشابه جهانی در حمایت از مستأجران درحال افزایش است. در انگلستان با توجه به شرایط پیش آمده در اثر شیوع کرونا، صاحب‌خانه‌ها تا سه ماه آینده از جواب کردن مستأجران خود منع شدند. دولت آلمان درصدد کمک‌هایی، ازجمله ممنوعیت اخراج مستأجران واحدهای مسکونی و تجاری درصورت عدم پرداخت اجاره است، بنابراین، انفعال دولت و وزارت راه و شهرسازی در ایفای نقش ساماندهی بازار مسکن استیجاری، تبعات اقتصادی و اجتماعی نامطلوبی خواهد داشت و تعریف گزینه و بسته‌های حمایتی و تشویقی در این حوزه الزامی است.

هرچند به‌لحاظ محدود بودن ابزارهای اقدام در حوزه مسکن استیجاری نمی‌توان انتظار سیاست مؤثر کوتاه‌مدت در این حوزه داشت.

الف) بخش عرضه مسکن

توقف الزامی یا خودخواسته، فعالیت کارگاه‌های ساختمانی شهرها که از اسفندماه سال ۱۳۹۸ مطرح و به‌مرور اجرا شد و تا پایان فروردین‌ماه سال جاری ادامه یافت و ازآن‌پس به‌مرور به روال معمول نزدیک شد که به‌مثابه دو ماه تأخیر در تکمیل واحدهای ساختمانی و حداقل ۱۰ درصد کاهش عرضه در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ قابل پیش‌بینی است. دشواری و محدودیت‌های تردد برون و درون‌شهری، ملاحظات سلامت نیروی انسانی و تعطیلی کسب‌وکارهای مرتبط نیز در این کاهش عرضه مؤثر خواهند بود.

ب) بخش تقاضای مسکن

تداوم رشد قیمت مسکن در واپسین ماه سال ۱۳۹۸ با ۸/۶ درصد رشد قیمت نسبت به بهمن‌ماه، متوسط قیمت هر مترمربع واحد مسکونی در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران در اسفندماه به بیش از ۱۵/۵ میلیون تومان رسید، که یکی از بیشترین نوسانات ماهانه مسکن در سال‌های اخیر به‌شمار می‌آید که درمجموع در سال ۱۳۹۸ با بیش از ۶۰ درصد افزایش قیمت در تداوم رشد ۷۰ درصدی قیمت مسکن سال ۱۳۹۷(آمار شهر تهران) به شکاف یکسره بین استطاعت خرید مسکن خانوار و تقاضای مصرفی مسکن با قیمت‌های عرضه مسکن دامن زده است. هرچند درصد کاهش قابل‌ملاحظه تعداد معاملات مسکن نسبت به ماه قبل و نیز ماه مشابه سال قبل نشانگر عدم کشش بازار مصرفی و احتمالاً سهم بالای تقاضای بازار سرمایه مسکن در امتداد تحولات ارزی و افزایش قیمت مصالح ساختمانی عمده و چشم‌انداز تحولات اقتصادی سال ۱۳۹۹ قابل تفسیر است. بر این اساس دور شدن متقاضیان واقعی از بازار مسکن و فاصله بیشتر استطاعت مسکن خانوار به کاهش تقاضای مصرفی منجر خواهد شد. تقاضای سرمایه‌ای، اما بیشتر تابع چشم‌انداز کلان اقتصادی و وضعیت سایر بازارها خواهد ماند، هرچند اجرایی شدن قوانین درمورد خانه‌های خالی و گران‌قیمت می‌تواند اندکی از این تقاضا بکاهد و وضعیت بازار را تعدیل کند.

ج) اشتغال (مسکن)

همانند سایر حوزه‌ها، اثرپذیری منفی و افزایش بیکاری ناشی از شیوع کرونا در بخش مسکن و ساختمان نیز قطعی است، اما شدت آن برحسب گروه‌های فعالیت عمده متفاوت خواهد بود. به نظر می‌رسد کمترین اثر شغلی منفی در حوزه صنایع و تولیدکنندگان مصالح ساختمانی خواهد بود که قابل‌اغماض است. در حوزه فروشندگان کالا و مصالح ساختمانی آثار منفی اقتصادی و اشتغال ملموس خواهد بود. در حوزه مشاغل خدماتی مرتبط با مسکن و ساختمان و همچنین فعالیت خریدوفروش و بنگاه‌های مسکن و مشاورین املاک، آسیب‌پذیری اقتصادی و شغلی قابل‌توجه و نیازمند تدارک تمهیدات مناسب است.

د) پیشنهاد

- ارائه گزینه‌های حمایتی به مستأجران شامل:
  - امکان پرداخت وام استیجاری به مستأجران
  - معافیت یک‌ماهه اجاره‌بها املاک دولتی و نهادهای عمومی
  - تمدید ۳ ماهه مدت قراردادهای جاری املاک دولتی و نهادهای عمومی بدون افزایش اجاره‌بها
  - تسریع ورود وزارت راه و شهرسازی به ساماندهی بازار استیجاری
  - تمدید عدم افزایش عوارض صدور پروانه ساختمانی از دو ماه ابتدای سال به شش‌ماه نخست سال ۱۳۹۹
  - کاهش نرخ سود و افزایش مدت بازپرداخت وام‌های بانکی برای هر سوی عرضه و تقاضای مسکن
  - تنفس ۳ تا ۶ ماهه اقساط سازندگان و خریداران مسکن برحسب میزان آسیب‌پذیری
  - توسعه خدمات مشاوره آنلاین و بسترهای مجازی انتخاب و خرید و اجاره مسکن

- تکمیل، اصلاح و ارتقای سامانه اطلاع‌رسانی املاک و مستغلات وزارت راه و شهرسازی برای کشف قیمت واقعی برای متقاضیان مبتنی بر معاملات واقعی
- بخشودگی حق بیمه کارگاه‌های ساختمانی به میزان دوماه

از نگاه کلی اگر شیوع این ویروس در شش‌ماهه ابتدای سال به‌طور کامل به اتمام برسد، براین اساس می‌توان انتظار داشت که ساخت‌وساز مسکن به شرایط قبل خود بازگردد و در ٦ ماهه ابتدای سال در کنار یک تورم حدود ۳۵ درصدی، رشد اقتصادی مثبت نزدیک به صفر دور از انتظار نخواهد بود. اما اگر این شیوع طولانی‌تر شود، تحلیل‌های فوق از درجه اعتبار ساقط خواهد شد و به‌نظر می‌رسد کشور وارد رکود اقتصادی خواهد شد و در ٦ ماهه ابتدای سال رکود تورمی را شاهد باشیم. کما اینکه صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی تورم ۳۱ درصدی را برای اقتصاد ایران در سال ۲۰۲۰ داشته است. برآورد اقتصاددانان آن است که در شرایط بدبینانه، احتمال سقوط تولید داخلی ایران به دوسوم میزان فعلی (کاهش ۳۳ درصدی) و کسری بودجه حدود ۱۰ میلیارد دلاری در سال جاری وجود خواهد داشت.

۴

کرونا و بخش تجارت خارجی

براساس گزارش‌های بین‌المللی، شیوع ویروس کرونـا، صـادرات ایـران بـه کشـورهای همسایه را محدود کرده است. براین اساس، درحالی‌که بیش از نیمی از درآمـد کشـور از محل کانال‌های تجارت منطقه‌ای تحقق می‌یابد، همسایگان ایران، یکی پس از دیگری مرزهای خود را با کشور بسته یا تبادلات خود را به شدت محـدود کـرده‌انـد. بنـابراین، صادرات ایران به‌شدت کاهش یافته است.

ازآنجاکه چین، اولین شریک تجاری ایران است، بعد از اولـین گـزارش شـیوع ویـروس کرونا در ووهان چین در ماه دسامبر، ایران نسبت به محدود کـردن سـفرها بـه چـین و بالعکس تاحدودی بی‌میلی نشان داد چراکه حدود ۲۳ درصد از صادرات غیرنفتی کشـور (بیش از ۸ میلیارد دلار) در ۱۱ ماهه ابتدای سال ۱۳۹۸ به چین بوده است. در شـرایطی که صادرات نفت ایران به کمترین میزان خـود در ۴ دهـه گذشـته رسـیده بـود، حفـظ تجارت با چین دور از انتظار به‌نظر نمی‌رسید. اقدامی که اگر موقتاً متوقف می‌شد شـاید سطح بحران فعلی از حیث تبعات اقتصادی و انسانی آن به‌مراتب کمتر بود و چه‌بسا نیاز به استقراض ۵ میلیارد دلاری از صندوق بین‌المللی پول برای کنترل شیوع این ویروس در کشور احساس نمی‌شد.

براساس گزارش‌های بین‌المللی، تجارت خـارجی ایـران در سـال ۲۰۲۰ بـا کـاهش ۱۶ میلیارد دلاری به حدود ۷۰ میلیارد دلار خواهد رسید. از طرف دیگر با توجه بـه‌کـاهش صادرات نفت ایران از ۲/۸ میلیون بشکه در روز (۲ سال پیش) به شرایط فعلی بـا چنـد صدهزار بشکه در روز، حتی قبل از شیوع ویروس کرونا نیـز مقامـات کشـور بـه‌خـوبی می‌دانستند که قادر به‌کاهش صدمات اقتصادی وارده به خانوارها و بـه‌خصـوص اقشـار کم‌درآمد جامعه نیستند. از طرف دیگـر بودجـه سـال ۱۳۹۹ کشـور بـا نـرخ ۵۰ دلاری فروش هر بشکه نفت تهیه شده است. دراین‌بین، شـاهد کـاهش قیمـت نفـت سـنگین

ایران به زیر ۱۵ دلار در همین ابتدای سال هستیم. براساس پیش‌بینی‌های واقع‌بینانه موجود، نرخ هر بشکه نفت در سال ۲۰۲۰ بین ۱۷ تا ۴۲ دلار در هر بشکه خواهد بود. اتفاقی که باعث می‌شود میانگین قیمت نفت در این سال بین ۲۰ تا ۲۵ دلار باشد. به‌طورکلی به‌نظر می‌رسد کسری بودجه از این محل می‌تواند خود باعث اختلالات قابل‌توجه در اقتصاد داخلی ایران شود. کسری که بخش عمده‌ای از آن براساس بودجه ۱۳۹۹، باید توسط انتشار اوراق مالی توسط دولت پوشش داده شود. این درحالی است که براساس توصیه نهادهای بین‌المللی، در شرایط بحران دولت‌ها باید برای حمایت از اقتصاد اقدام به بازخرید اوراق خزانه کنند. اقدامی که در کشورهای توسعه‌یافته شامل ایالات‌متحده انجام گرفت.

نمودار (۷). اثرگذاری شیوع کرونا بر وضعیت تجارت خارجی

منبع: گزارش سایت سازمان توسعه تجارت

الف) صادرات نفتی

اثرات انتشار ویروس کرونا بر صادرات نفتی ایران را می‌توان از چند جنبه موردبررسی قرار داد. نخست اینکه، چین یکی از بزرگ‌ترین مشتریان نفتی ایران است و کاهش حجم تقاضای نفت این کشور به‌دلیل شیوع ویروس کرونا، حجم اندک صادرات نفت

ایران به این کشور را با محدودیت بیشتری مواجه می‌سازد. و براساس برآوردها، میزان صادرات نفت خام عربستان به چین، در حدود ۵۰۰ هزار بشکه در روز کاهش‌یافته و با توجه به وضعیت تحریمی، صادرات نفت ایران به چین بسیار دشوارتر از رقبا است. لذا نخستین اثر ویروس کرونا بر ایران، از حیث کاهش و حتی قطع صادرات نفت خام به چین، قابل توضیح است. دوم اینکه به‌دلیل سقوط قیمت نفت (به‌دلیل کاهش تقاضا و اضافه عرضه نفت ناشی از شکست نشست اوپک پلاس)، حتی اگر مقدار صادرات نفت ایران تغییری نداشته باشد، میزان درآمدهای ارزی صادرات نفت حدوداً، نصف خواهد شد. البته باید توجه داشت قیمت نفت صادراتی ایران به‌دلیل درجه چگالی مایعات نفتی و پتروشیمی آن، کمتر از قیمت سبد اوپک است. همچنین به‌دلیل شرایط تحریمی کشور، برای فروش نفت هزینه‌ها و همچنین تخفیف‌های بیشتری باید در نظر گرفته شود که این امر به کاهش بیشتر درآمد صادراتی نفت ایران منجر خواهد شد.

ب) حوزه ارزی

- ✓ کاهش قیمت نفت: با توجه به شیوع کرونا در اکثر اقتصادهای بزرگ جهان و چشم‌انداز منفی اقتصاد جهانی که در کاهش شدید و کم‌سابقه شاخص بورس‌های بین‌المللی و کاهش حدود ۳۰ درصدی قیمت نفت نمایان شده است (البته منازعات میان صادرکنندگان نفت هم در این کاهش شدید مؤثر بوده است)، ممکن است محدودیت‌های ارزی کشور بیش از گذشته شود.
- ✓ با توجه به کاهش شدید شاخص بورس‌های جهانی و قیمت نفت، قیمت محصولات خام و مواد اولیه که بخش عمده صادرات غیرنفتی ما را تشکیل می‌دهد نیز کاهش خواهد یافت. با توجه به اینکه سهم مواد خام و اولیه در صادرات غیرنفتی ما زیاد و برعکس سهم واردات این نوع مواد کم است و با فرض اینکه تعدیل کاهشی قیمت کالاهای نهایی کمتر از قیمت کالاها و مواد اولیه است، توازن صادرات غیرنفتی و واردات کشور به ضرر طرف صادرات به هم خواهد خورد.

- ✓ با توجه به شیوع کرونا در ایران و احساس خطر کشورهای همسایه به‌ویژه عراق، افغانستان و ترکیه و محدود کردن صادرات ایران به کشورشان، ایجاد منابع ارزی از کانال صادرات غیرنفتی برای کشور ممکن است با مشکلاتی مواجه شود.
- ✓ کرونا به‌واسطه ایجاد محدودیت در مسافرت‌های خارجی منجر به کاهش تقاضای ارز شب عید ناشی از کاهش سفرهای خارجی شده بود.

جدول (۳) جمع‌بندی آثار شیوع کرونا بر بازار ارز

وضعیت بازار ارز قبل از شیوع بیماری کرونا	وضعیت بازار ارز بعد از شیوع بیماری کرونا
۱. تشدید نوسانات و رشد قیمت ارز، به‌دلیل قرار گرفتن ایران در لیست سیاه (FATF) ۲. انتظارات تورمی مثبت و فشار بر تقاضای ارز	۱. کاهش عرضه ارز به‌دلیل کاهش صادرات ۲. کاهش تقاضا ارز به‌دلیل کاهش شدید تقاضای ارز مسافرتی ۳. کاهش معاملات ارزی و بی تصمیمی فعالان بازار ارز

ج) تغییرات تعرفه‌ای اعمال‌شده در زمان شیوع کرونا

بیش از نیمی از کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی تعرفه‌های اعمال‌شده بر محصولات پزشکی را براساس اصول و قواعد سازمان تجارت جهانی برای کلیه محصولات پزشکی به کمتر از ۵ درصد کاهش داده‌اند در بین این کشورها، چهار عضو هیچ‌گونه تعرفه‌ای را بر واردات محصولات پزشکی اعمال نمی‌کنند و کشورهای جنوب شرق آسیا ازجمله این کشورها می‌باشند.

نمودار (۸) درصد تعداد کشورهای عضو در هر دسته متوسط نرخ تعرفه اعمالی

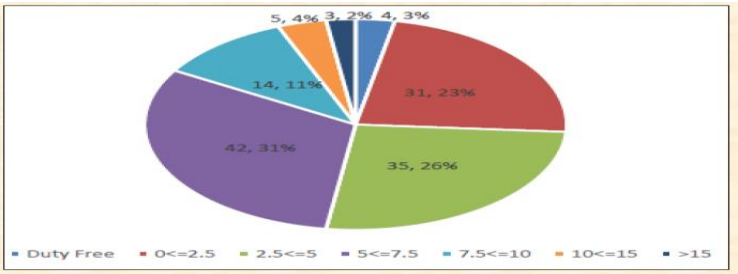

منبع: سایت سازمان تجارت جهانی

میانگین تعرفه اعمالی بر واردات محصولات پزشکی در چین، که برای اولین بار ویروس کووید -۱۹ در آنجا پیدا شد، ۴٫۵ درصد می‌باشد که اندکی پایین‌تر از میانگین تعرفه جهان است. کره جنوبی به‌طور متوسط ۵٫۹ درصد تعرفه بر واردات این محصولات اعمال می‌کند. تعرفه اعمالی اعضای اتحادیه اروپا بر واردات این‌گونه محصولات به‌طور متوسط ۱٫۵ درصد بوده و متوسط تعرفه اعمال‌شده سوئیس ۰٫۷ می‌باشد و براساس آمار مقایسه‌ای نرخ تعرفه اعمالی ایالات‌متحده آمریکا ۰٫۹ درصد می‌باشد.

بر این اساس مطابق با طبقه‌بندی محصولات پزشکی موردمطالعه در گزارش سازمان جهانی تجارت در چارچوب مبارزه با کووید -۱۹ نرخ تعرفه‌های گمرکی این محصولات و جریان تجارت کالاهای محصولات پزشکی در ایران هم در کل و هم به تفکیک بخش‌های محصولات محافظتی شخصی، لوازم پزشکی، داروها و تجهیزات پزشکی موردبررسی قرار گرفت که نتایج آن به شرح زیر می‌باشد:

نمودار (۹) متوسط تعرفه‌های محصولات پزشکی و به تفکیک بخش‌های آن برای ایران در زمان شیوع کرونا (درصد)

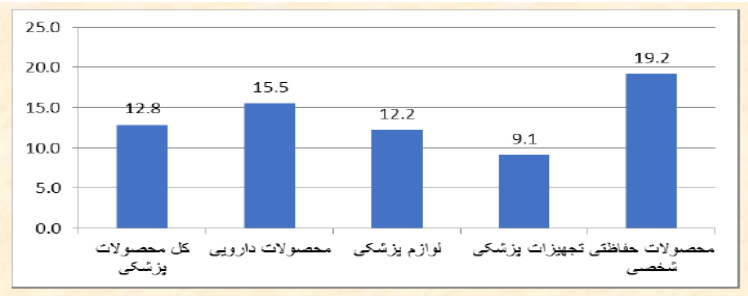

منبع: سایت مرکز آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران

همان‌گونه که در نمودار فوق آمده، میانگین تعرفه کل محصولات پزشکی در ایران معادل ۱۲٫۸ درصد بوده است و بیشترین میانگین تعرفه‌های این محصولات به محصولات محافظتی شخصی ۱۹٫۲ تعلق داشته و پس‌ازآن به ترتیب محصولات

دارویی با متوسط نرخ تعرفه ۱۵,۵ درصد، لوازم پزشکی با متوسط نرخ تعرفه ۱۲,۲ درصد و تجهیزات پزشکی با متوسط نرخ تعرفه ۹,۱ درصد قرار گرفته‌اند.

در نمودار زیر، میانگین تعرفه‌های گمرکی محصولات پزشکی ایران و کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت نشان داده شده است. براساس این نمودار میانگین تعرفه‌های محصولات پزشکی در ایران ۱۲,۸ درصد بوده که در مقایسه با میانگین تعرفه محصولات پزشکی کشورهای عضو که ۴,۸ درصد می‌باشد شکاف بیشتری را نشان می‌دهد. این فاصله تعرفه‌ای در بخش‌های محصولات پزشکی هم نمایان است به‌گونه‌ای میانگین تعرفه‌های محصولات دارویی ایران ۱۵,۵ درصد بوده که تقریباً هفت برابر میانگین تعرفه‌های محصولات دارویی کشورهای عضو (۲,۱ درصد) می‌باشد. میانگین تعرفه‌های لوازم پزشکی ایران با ۱۲,۲ درصد تقریباً نزدیک به دو برابر میانگین تعرفه کشورهای عضو (۶,۲ درصد) می‌باشد. این اختلاف نزدیک به دو برابری در میانگین تعرفه‌های تجهیزات پزشکی ایران با ۹,۱ درصد و کشورهای عضو با (۳,۵ درصد) وجود داشته اما در میانگین تعرفه محصولات محافظتی پزشکی که ایران هیچ‌گونه وارداتی در سال ۲۰۱۹ نداشته میانگین تعرفه‌های ایران ۱۹,۲ درصد بوده و میانگین نرخ تعرفه‌های کشورهای عضو ۱۱,۵ درصد می‌باشد.

نمودار (۱۰). مقایسه متوسط نرخ تعرفه‌های محصولات پزشکی ایران و کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی در زمان شیوع کرونا (درصد)

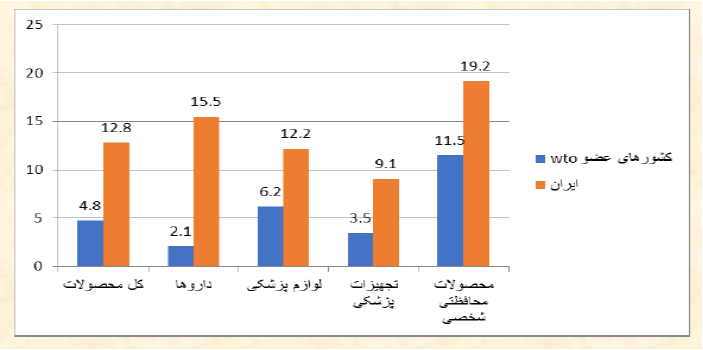

منبع: سایت مرکز آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران

د) حوزه بازار سرمایه

از نگاهی کلی، اثرات ویروس کرونا بر بازار سرمایه را می‌توان در دو بُعد مدنظر قرار داد:

۱. ابعادی که پارامترهای اقتصادی و مالی بنگاه‌های موجود در بازار سهام را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مانند فروش، تولید و سودآوری بنگاه‌ها.

۲. ابعاد مربوط به معاملات سهام بنگاه‌ها در بازار سرمایه.

به‌منظور بررسی دقیق آثار ویروس کرونا بر بازار سرمایه لازم است به این نکته دقت شود که ماندگاری این ویروس در کشور و کشورهای همسایه به چه میزان است. چنانچه این ویروس ماندگاری کمی داشته باشد، می‌توان اثرات مالی و اقتصادی این ویروس را به‌عنوان یک شوک اقتصادی یا ریسک در نظر گرفت که ماندگاری اندکی در بازار سرمایه خواهد داشت. به بیانی دیگر، اثر این ویروس بر بازار سرمایه شامل بُعد دوم اثرات (یا همان هیجانی یا احساسی معامله کردن افراد (می‌شود که سبب کاهش شاخص به‌طور موقت خواهد بود. پیش‌بینی می‌گوید با غلبه بر این ویروس، بازار می‌تواند مسیر طبیعی خود را طی کند. چنانچه این ویروس ماندگاری زیادی در کشور داشته باشد، اثرات آن علاوه بر بُعد دوم، بُعد اول را نیز شامل می‌شود. به بیانی دیگر، با پایداری ویروس کرونا پارامترهای اصلی تعیین ارزش قیمت سهام که همان جریان نقدی آتی بنگاه‌ها و سودآوری‌شان است، تحت تأثیر قرار می‌گیرد. بُعد اول شامل موارد زیر است:

۱. کاهش و توقف صادرات محصولات به‌دلیل بسته شدن مرزها یا ممنوعیت واردات از سایر کشورها که به کاهش تولید، فروش و درآمد می‌انجامد.

۲. کاهش تولید محصولات به‌دلیل کاهش عرضه مواد اولیه از سایر بنگاه‌ها.

۳. کاهش تولید محصولات به‌دلیل کاهش نیروی انسانی (کاهش شیفت کاری و یا تعطیلی موقت کارخانه‌ها).

پدیده‌های فوق می‌تواند منجر به کاهش تولید، درآمد، سود شرکت‌ها و درنهایت به کاهش ارزش قیمت سهام در بازار و کاهش شاخص بازار سرمایه باعث شود.

البته در صنایع دارویی و مواد خوراکی که صنایعی مهم در بازار سرمایه هستند، شیوع این ویروس اثرات متفاوتی خواهد داشت. مثلاً در شرکت‌های دارویی که صنعت مهمی در بازار سرمایه محسوب می‌شوند، افزایش فروش محصولات به‌دلیل افزایش تقاضای بازار ایجاد خواهد شد که این مهم به افزایش درآمد و سودآوری خواهد انجامید.

همچنین در شرکت‌های مواد خوراکی نیز به سه دلیل افزایش تقاضای محصولات وجود خواهد داشت:

۱. در بین مردم این نگاه وجود دارد که محصولات کارخانه‌ای پاک‌تر از محصولاتی است که به‌طور فله‌ای و غیراستاندارد عرضه می‌شود.
۲. ممکن است گروهی از مردم به‌دلیل ترس از شیوع بیماری، این برداشت را داشته باشند که شهرها قرنطینه شود و دسترسی و عرضه محصولات با اخلال مواجه گردد.
۳. این برداشت در برخی افراد وجود دارد که به‌منظور جلوگیری از شیوع بیماری، کارخانه‌ها و شرکت‌ها شیفت‌های کاری را کاهش می‌دهند که به کاهش تولید محصولات سالم و بهداشتی و کمیاب شدن آن خواهد انجامید. بدین ترتیب می‌توان انتظار داشت که رشد صنایع دارویی و غذایی در بازار سرمایه بتواند مقداری از کاهش شاخص بازار را جبران کند.

۵

کرونا و بخش‌های پتروشیمی، صنعت و معدن

الف) پتروشیمی

ظرفیت تولیدی مناسبی برای انواع اقلام موردنیاز ازجمله مواد ضدعفونی‌کننده و شوینده‌ها در کشور وجود دارد. اما بنا به دلایل متعدد ازجمله تأمین نیاز داخلی، محدودیت در ورود به بازارهای صادراتی و کمبود مواد اولیه، تولید واقعی شرکت‌های فعال، کمتر از ظرفیت ایجاد شده بوده است. برای نمونه، ظرفیت اسمی تولید اتانول در کشور ۲۱۰ میلیون لیتر در سال است، ولی تولید واقعی معادل یک‌سوم این مقدار است. این درحالی است که در شرایط معمول مقدار مصرف داخلی ماده ضدعفونی‌کننده اتانول کمتر از تولید آن در کشور بوده به‌طوری‌که ۶/۸ میلیون لیتر آن در سال ۱۳۹۷ صادر شده است. ظرفیت اسمی تولید انواع پودرهای شوینده در کشور حدود ۱۷۰۰ هزار تُن است، که بیش از ۹۸ درصد نیاز بازار داخلی به انواع پودر شوینده توسط تولیدکنندگان داخلی تأمین می‌شود. این درحالی است که تمامی واحدهای تولیدی کشور در این بخش با ۵۰ تا ۶۰ درصد ظرفیت کار می‌کردند. حجم مصرف سالیانه صابون در ایران رقمی نزدیک به ۶۰ هزار تُن است که حدود ۸۵ درصد نیاز بازار داخلی در این بخش توسط تولیدکنندگان داخلی تأمین می‌شود. شایان‌ذکر است از ابتدای اسفندماه ۱۳۹۸ تا ۱۷ فروردین‌ماه سال جاری، ۲۷/۲ میلیون عدد ماسک و ۱۰/۹ میلیون لیتر الکل توسط واحدها تولید و در اختیار وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی قرار گرفته است. همچنین با استفاده از ذخایر الکل، میزان تحویل الکل به شبکه طی این مدت بیش از ۱۸ میلیون لیتر بوده است. با توجه به افزایش تقاضا برای ماسک در شرایط فعلی، ازلحاظ تأمین مواد اولیه تولید ماسک مانند پارچه ماسک (ملت بلون و اسپان باند) در کشور مشکلی وجود ندارد. درخصوص تأمین کش قیطانی مورد مصرف در ماسک، مشکلاتی وجود دارد که مقرر شده این مشکل با محوریت وزارت صمت و همکاری

تولیدکنندگان به قید فوریت مرتفع گردد. بااین‌وجود جدول ذیل عملکرد کمی درخصوص تولید اقلام پیشگیری و مقابله با کرونا ارائه شده است.

جدول (٤). آمار تولید صنعتی اقلام پیشگیری و مقابله با کرونا

ردیف	نام محصول	تولید روزانه قبل از شیوع	تولید روزانه بعد از شیوع	واحد شمارش	نرخ رشد (درصد)
۱	اتانول (الکل)	۱۷۰	۳۰۰	هزار لیتر	۲ برابر
۲	انواع ماسک	۲۰۰	۱۰۰۰	هزار عدد	۵ برابر
۳	مواد ضدعفونی	۵۰	۴۰۰	هزار لیتر	۸ برابر
۴	دستکش طبی	۲	۴٫۵	میلیون عدد	بیش از ۲ برابر
۵	لباس یکسره	۱۱۶	۳۲۰۰۰	عدد	۲۵۰ برابر
۶	شیلد محافظ صورت	۷۰	۲۱۰۰۰	عدد	۲۵۰ برابر
۷	مایع دستشویی	۳۳۳	۴۵۰	تن	۳۵ درصد
۸	صابون	۱۸۴	۲۴۱	تن	۳۰ درصد

منبع: گزارش اهم اقدامات وزارت صنعت، معدن و تجارت برای مقابله با ویروس کرونا

درمجموع با در نظر گرفتن میزان صادرات و واردات در کالاهای فوق، می‌توان نتیجه گرفت امکان تولید انواع اقلام موردنیاز برای مقابله با ویروس کرونا در کشور وجود دارد. لکن با افزایش چند برابری تقاضا و ایجاد بازار سوداگرانه، لازم است دستگاه‌های اجرایی متولی با هماهنگی و تعامل مناسب با فعالان اقتصادی بخش‌های مربوط با افزایش میزان تولید و برطرف کردن تنگناهای احتمالی، نیاز بازار را مدیریت و به‌خوبی تأمین کنند. **شایان‌ذکر است ظرفیت‌های موجود در کشور برای نمونه درخصوص پارچه موردنیاز برای تولید ماسک بهداشتی به‌گونه‌ای است که علاوه بر قابلیت تأمین نیاز داخل امکان صادرات آن نیز وجود دارد.**

در حوزه صنعت پتروشیمی، کاهش فروش و درآمدهای ارزی حاصل از صادرات، کاهش ارزش سهام شرکت‌های پتروشیمی، از دست دادن بازارهای صادراتی، تشدید مشکلات حمل و لجستیک ازجمله چالش‌های صنعت پتروشیمی کشور در شرایط شیوع ویروس کروناست. در این خصوص راهکارهایی ازجمله اعزام هیئت‌هایی جهت جلوگیری از انسداد مرزهای زمینی با کشورهای همسایه، رایزنی برای برطرف شدن محدودیت

ایجادشده در بخش حمل دریایی و تخلیه بار با کشورهای مقصد، تأمین حداکثری مـواد اولیه موردنیاز صنایع پایین‌دستی تولیدکننده در بورس کالا، پیشنهاد می‌شود.

از سوی دیگر، با بروز بیماری ویروسی کووید ـ ۱۹ و همـه‌گیـری جهـانی آن در دنیـا، صنعت نفت و گاز در بالادست و پایین‌دست با دگرگونی فراوانی مواجه شد. کشـورهای مطرح صنعتی و مصرف‌کننده اصلی صنایع پایین‌دست نفت و گاز خود را به حالت نیمـه تعطیل و تعطیل درآورده و قوانین سخت قرنطینه را اجرا کردند. کاهش تقاضای نفت در کل جهان در پی کاهش تقاضای محصولات پایین‌دسـتی صـنایع نفـت و گـاز و عـدم هماهنگی کشورهای اصلی تولیدکننده نفت (عربسـتان، روسـیه و آمریکـا) درخصـوص تعدیل عرضه نفت، سبب افت شدید قیمت نفت شد. در شرایط عادی قیمت محصولات پتروشیمی در گروه‌های مختلف، با الگوی خاص و وقفه‌هـای زمـانی متفـاوت تـابعی از تغییرات قیمت نفت است. به‌گونه‌ای که محصولات متانول، آل. پی.جی و آروماتیک‌هـا در کمترین وقفه زمانی، پلیمرها در مرحله بعدی و اوره و آمونیاک با وقفـه طـولانی‌تـر متأثر از تغییرات قیمت نفت می‌شوند. اما در شرایط فعلی فراگیری آثار و تبعات ویـروس کرونا تا حدودی معادلات مربوط به وقفـه‌هـای زمـانی را بـه هـم زده اسـت و قیمـت محصولات پتروشیمی همزمان با افت قیمت نفت کاهش‌یافته است. در نمودار زیر، روند تغییرات قیمت نفت وسـت تگـزاس اینترمـدیت بـا دو محصـول پتروشـیمی متـانول و پروپیلن نشان داده شده است.

نمودار (۱۱). تغییرات کاهش قیمتی نفت و محصولات پتروشیمی متانول و پروپیلن (زمان شیوع کرونا)

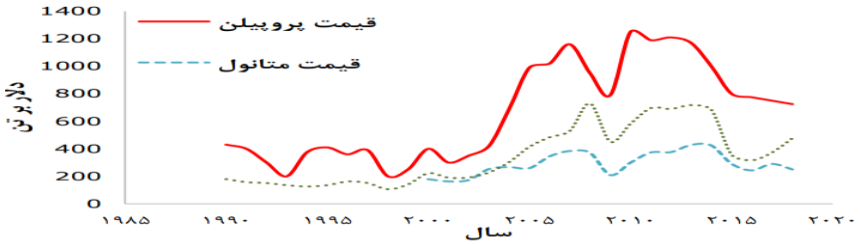

Source: On-purpose Propylene: Is Propane the Best Feedstock? Nexant Thinking TM

بنابراین براساس وجود همبستگی بالا بین قیمت نفت و قیمت محصولات پتروشیمی می‌توان پیش‌بینی کرد که درآمد صنعت پتروشیمی در سال ۱۳۹۹ حدود ۳۰ درصد کمتر از درآمد آن در سال ۱۳۹۸ خواهد بود. درمجموع افت قیمت محصولات پتروشیمی و کاهش مقدار فروش محصولات پتروشیمی به‌دلیل اتخاذ شرایط قرنطینه و بسته شدن مرزهای زمینی توسط کشورهای همسایه و مشکلات پیش‌آمده در تخلیه بار کشتی‌ها در حمل دریایی و کاهش درآمدهای ارزی حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی را در پی دارد. درنهایت کاهش درآمدهای ارزی حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی از جنبه‌های مختلفی ازجمله موارد زیر قابل‌تأمل است:

ـ با شکل‌گیری سامانه ارزی نیما از مردادماه ۱۳۹۷، ۳۸ درصد از ارز این سامانه و در سال ۱۳۹۸ حدود ۴۳ درصد از ارز آن، توسط شرکت‌های پتروشیمی تأمین شد. تحلیل این آمار گویای نقش قابل‌توجه درآمدهای ارزی حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی در تراز ارزی کشور است. لذا با توجه به شرایط پیش‌آمده لازم است برنامه‌ریزی مناسبی درخصوص مدیریت آثار و تبعات کاهش درآمدهای ارزی کشور از محل صادرات محصولات پتروشیمی کشور صورت گیرد.

ـ کاهش مقدار فروش محصولات پتروشیمی به سایر کشورها، می‌تواند به‌منزله از دست دادن بازارهای صادراتی باشد که بازپس‌گیری سهم بازار از کشورهای جایگزین شده در شرایط موجود مشکل خواهد بود.

ـ کاهش قیمت محصولات پتروشیمی به معنای کاهش جذابیت سرمایه‌گذاری در این صنعت است. زیرا هزینه‌های سرمایه‌گذاری ثابت مانده، اما درآمد واحدها به علت کاهش قیمت محصول، کاهش محسوسی داشته و زمان نقطه سربه‌سر و برابری هزینه سرمایه‌گذاری شده با درآمد خالص واحد، طولانی‌تر می‌شود.

ـ تأثیر ویروس کرونا و کاهش درآمد شرکت‌های پتروشیمی در بازار بورس و اوراق بهادار نیز حائز اهمیت است. برای مثال ارزش سهام شرکت پاکسان (شرکت فعال پایین‌دست در حوزه مواد شوینده) با نماد شپاکسا از قیمت ۲۰۰۰۰ ریال در تاریخ ۱۰ اسفند ۱۳۹۸ به قیمت ۳۸۰۰۰ ریال در تاریخ ۱۶ فروردین ۱۳۹۸ رسیده است

درحالی‌که ارزش سهام شرکت پتروشیمی نوری (شرکت فعال بالادست پتروشیمی) با نماد نوری از قیمت ۷۶۷۰۰ ریال در تاریخ ۱۳ اسفند ۱۳۹۸ به قیمت ۶۰۰۰۰ ریال در تاریخ ۱۶ فروردین ۱۳۹۸ افت کرده است.

ب) بخش صنعت

آثار ویروس کرونا در حوزه صنعت، از دو جنبه بین‌المللی و داخلی قابل‌بررسی است. در صنایع مختلف حوزه ساخت، به‌خصوص صنایعی مانند خودروسازی که قطعات پیشرفته این صنایع عمدتاً از کشور چین وارد می‌شود، در تأمین قطعات سال ۱۳۹۹ با چالش عمده مواجه می‌شوند. **اگرچه، شیوع ویروس کرونا موجب کاهش تقاضای خودرو درحال حاضر شده است اما، پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که با فروکش کردن این ویروس در انتهای فصل بهار و افزایش درخواست خودرو برای ابتدای تابستان و سفرهای تابستانی، احتمالاً این بازار با رشد تقاضا روبه‌رو خواهد شد.** به لحاظ داخلی، بیشترین آسیب‌پذیری واحدهای تولیدی صنعتی در اثر شیوع ویروس کرونا را می‌توان در سه بخش زیر خلاصه کرد:

- دیون عقب‌افتاده واحدهای تولیدی (بانکی، بیمه تأمین اجتماعی و مالیاتی).
- بلاتکلیفی واحدهای تولیدی در اثر عدم قطعیت در تصمیم‌گیری‌های دولت.
- مشکلات قراردادی شرکت‌های طرح (پروژه) محور در شرایط اپیدمی.

ازجمله مهم‌ترین اقداماتی که دولت در این شرایط باید انجام دهد، می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱. ابلاغ و نظارت پیگیر و مستمر تخفیف و استمهال در قالب تنفس سه‌ماهه درخصوص دیون واحدهای تولیدی به ترتیب در هر سه حوزه بانکی، بیمه تأمین اجتماعی و مالیاتی با کمک اتاق‌ها و تشکل‌های تخصصی هر حوزه.

۲. دسته‌بندی صنایع و واحدهای تولیدی و بررسی میزان تأثیرپذیری آن‌ها از کرونا و ارائه بسته‌های تسهیلات بانکی طولانی‌مدت با بهره پایین به‌منظور جلوگیری از تعطیلی یا اخراج کارگران.
۳. عدم احتساب مدت‌زمان درگیری با اپیدمی کرونا در مدت‌زمان کلی انجام پروژه تا زمان برطرف شدن شرایط بحرانی توسط وزارت صمت یا سازمان برنامه‌وبودجه متناسب با مفاد قرارداد فی‌مابین.
۴. اجرای صحیح طرح فاصله‌گذاری اجتماعی و فاصله‌گذاری هوشمند و ارائه پروتکل‌های مشخص کار در شرایط اپیدمی همراه با آموزش نیروی کار.

ج) معدن و صنایع معدنی

بخش معدن و صنایع معدنی، حدود ۳۰ درصد از صادرات غیرنفتی ایران را به خود اختصاص داده است. از میان محصولات مختلف صادراتی به سایر کشورها، محصولات زنجیره فولاد، مس، سیمان، سنگ‌های ساختمانی، تزئینی و کاشی و سرامیک مهم‌ترین محصولات صادراتی ایران است. کل صادرات محصولات معدن و صنایع معدنی در ۵ ماهه نخست سال ۱۳۹۹ ازنظر وزنی، ۴۸ میلیون تُن و ازنظر ارزشی ۴/۴ میلیارد دلار بوده است. از مجموع صادرات محصولات معدن و صنایع معدنی، حدود ۲/۳ میلیارد دلار به کشورهای همسایه (صادرات زمینی) انجام شده است.

در حوزه معدن و صنایع معدنی، رکود بازارهای جهانی و کاهش تقاضا، افزایش موجودی انبارهای فلزات اساسی، روند کاهشی قیمت جهانی محصولات معدن و صنایع معدنی و ایجاد محدودیت در صادرات این محصولات به کشورهای همسایه ازجمله مهم‌ترین آثار شیوع این ویروس است. ازجمله مهم‌ترین آثار شیوع این ویروس بر بازارهای محصولات معدن و صنایع معدنی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

ـ توقف یا کُند شدن روند صادرات زمینی به برخی کشورهای همسایه مانند عراق، ترکیه، پاکستان و....

ـ از دست رفتن بازارهای صادراتی در کشورهای همسایه و جایگزین شدن محصولات صادراتی ایرانی با محصولات سایر کشورها.

ـ تحت تأثیر قرار گرفتن صادرات دریایی محصولات معدن و صنایع معدنی (افت قیمت و تقاضا).

ـ کاهش درآمد ارزی کشور از محل صادرات محصولات معدنی و صنایع معدنی.

ـ رکود بازار داخلی، کاهش مصرف داخلی محصولات معدن و صنایع معدنی و کاهش فروش تولیدکنندگان.

ـ تعدیل نیروی کار معادن و صنایع معدنی در کوتاه‌مدت و میان‌مدت (به‌ویژه معادن کوچک و متوسط و واحدهای صنایع معدنی بخش خصوصی).

ـ تحت تأثیر قرار گرفتن بازار بورس و افت ارزش سهام شرکت‌ها.

از مهم‌ترین مأموریت‌های دولت درخصوص کاهش تأثیر ویروس کرونا بر حوزه معادن و صنایع معدنی، علاوه بر اقدامات حمایتی بانکی، بیمه و مالیات، رایزنی مقامات وزارت خارجه ایران با کشورهای همسایه و تعریف پروتکل برای باز شدن مرزها جهت تداوم تجارت زمینی بین ایران و کشورهای همسایه است. از طرفی به‌منظور جلوگیری از تعطیلی معادن کوچک و متوسط به‌ویژه معادنی که ازطریق صادرات محصولات خود به کشورهای مختلف مانند چین، عراق، افغانستان و... فعالیت می‌کنند، پیشنهاد می‌شود با مصوبه شورای عالی معادن، محاسبه حقوق دولتی با توجه به واقعیات موجود و نوسانات بازارهای داخلی و بین‌المللی انجام شود.

➢ تجارت زمینی محصولات معدنی و صنایع معدنی

نمودار زیر توزیع صادرات محصولات معدن و صنایع معدنی را به کشورهای همسایه ایران نشان می‌دهد.

نمودار (۱۲). صادرات زمینی محصولات معدنی و صنایع معدنی به کشورهای همسایه در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۸

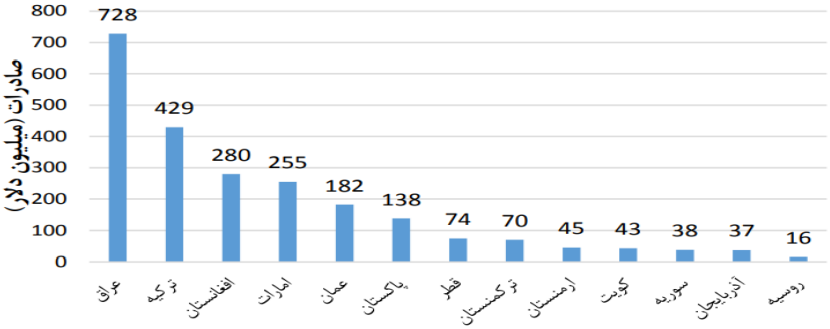

منبع: آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران

چنان‌که از این نمودار مشخص است، کشورهای عراق، ترکیه و افغانستان سه کشوری هستند که بیشترین میزان صادرات محصولات معدن و صنایع معدنی به آن‌ها انجام می‌شود. درحال حاضر کشورهای ترکیه، عراق و پاکستان مرزهای خود با ایران را مسدود کرده یا محدودیت‌هایی مانند قرنطینه ۱۴ روزه و مانند آن وضع نموده‌اند. به‌تبع آن، مشتریان محصولات ایرانی در این کشورها درحال جستجوی تأمین‌کنندگان جدید هستند. ازجمله محصولات عمده معدن و صنایع معدنی که به کشورهای همسایه صادر می‌شود می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- محصولات زنجیره فولادی (سنگ‌آهن، آهن اسفنجی، شمش فولادی و محصولات فولادی)
- انواع محصولات زنجیره سیمان
- کاشی و سرامیک
- سنگ‌های ساختمانی و تزئینی بنابراین صنایع زنجیره فولادی به‌ویژه محصولات نوردی (مقاطع) و لوله و پروفیل، صنایع سیمان، صنایع کاشی و سرامیک و معادن و واحدهای فراوری سنگ‌های تزئینی و ساختمانی بیشترین تأثیر را از رخدادهای ناشی از شیوع ویروس کرونا خواهند پذیرفت.

➢ صادرات دریایی محصولات معدنی و صنایع معدنی

عمده صادرات دریایی محصولات زنجیره فولاد ایران به چین و کشورهای جنوب شرق آسیاست. شاخص قیمت سنگ آهن در بنادر چین در روزهای اخیر نزولی بوده است و بازار، منتظر نحوه رفتار اقتصاد این کشور مانده است. درصورتی‌که روند فعلی انقباض اقتصاد چین همچنان ادامه پیدا کند، در آینده شاهد افت بیشتر قیمت سنگ‌آهن، گندله و کنسانتره خواهیم بود. بنابراین افت قیمت‌های صادراتی محصولات فولادی چین ناشی از کاهش تقاضا در بازارهای داخلی و همچنین کاهش تقاضا در کشورهای همسایه نظیر هنگ‌کنگ و سنگاپور به‌دلیل شیوع بیماری کووید ـ ۱۹ است.

۶
کرونا و بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات

فناوری اطلاعات این ظرفیت را دارد که با کاهش تماس فیزیکی ازطریق ظرفیت‌های دورکاری، آموزش الکترونیکی، بانکداری الکترونیکی و خرید الکترونیکی با شیوع ویروس کرونا مقابله کند. دیگر ظرفیت فناوری اطلاعات، کمک به ترویج اطلاعات درست و مبارزه با اطلاعات جعلی است. اما استفاده از این ظرفیت‌ها نیازمند سیاست‌گذاری از جنس رفع موانع و تسهیل سرمایه‌گذاری در توسعه زیرساخت‌ها است.
شیوع ویروس کووید- ۱۹ درعین‌حال که باعث ضربه اقتصادی به شرکت‌های فعال در بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات شده، ضرورت استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات را برای مدیریت بهینه شیوع بیماری ازطریق شناسایی و کنترل افراد ناقل و کاهش تماس فیزیکی پررنگ‌تر ساخته است. فناوری اطلاعات در بحران‌ها و مواقع اضطراری قابلیت‌های متعددی در بهینه‌سازی استفاده از منابع و انجام امور از راه دور و کاهش تماس فیزیکی عرضه می‌کند که این قابلیت‌ها می‌تواند در بحران شیوع ویروس کووید-۱۹ نیز به‌کار آید.
در ایران، شرکت‌های فعال در حوزه خدمات فناوری اطلاعات، برای مقابله با آسیب‌های ویروس کرونا تمهیداتی ازجمله عدم استفاده از دستگاه‌های ثبت تردد مبتنی بر اثرانگشت، شیفتی کردن حضور نیروها، استفاده بیشتر از دورکاری و استفاده از وسایل تردد دربستی اینترنتی برای عبور و مرور کارکنان را برقرار کردند. آنچه احتمالاً به کشور ما برای مقابله با شرایط این‌گونه کمک کرده، رویکرد درست و به‌موقع در زنجیره تأمین بیشتر شرکت‌های ایرانی است که انبارهای متعددی از مواد اولیه را همیشه در اختیار دارند. از این جنبه، تأثیر شیوع ویروس کرونا بر شرکت‌های تولیدی ایرانی حوزه فناوری اطلاعات را می‌توان تعدیل شده‌تر از سایر کشورهای جهان پیش‌بینی کرد. کاهش یا

افزایش اقبال به خدمات شرکت‌های نوپای فناوری اطلاعات تا حد زیادی به حوزه کاری آن‌ها وابسته است، مثلاً کسب‌وکارهای اینترنتی فعال در زمینه گردشگری کاهش ۷۰ تا ۸۰ درصدی تراکنش‌های خودشان را گزارش کرده‌اند. اما در شرکت‌های حمل‌ونقل اینترنتی، کاهش کلی سفرهای شهری با انتقال تقاضای سفر با وسایل عمومی به این کسب‌وکارها مقدار کلی کاهش تقاضای سفر با حمل‌ونقل اینترنتی را تعدیل کرده است. شرکت‌های خدمات پرداخت خرد نیز به‌دلیل کاهش تمایل مردم و رانندگان تاکسی به استفاده از پول نقد در مسافرت‌ها با افزایش تعداد کاربران فعال مواجه شده‌اند اما به‌دلیل کاهش سفرهای درون‌شهری ۳۸ درصد کاهش در پرداخت کرایه آنلاین را تجربه کرده‌اند. شرکت‌های فعال در زمینه دورکاری و برگزاری جلسات و کلاس‌های آنلاین افزایش ۵۰ تا ۴۰۰ درصدی تراکنش و فروش خود را گزارش کرده‌اند اما شرکت‌های تسهیل‌کننده رویدادها و مجامع و جلسات حضوری کاهش ۷۵ تا ۱۰۰ درصدی تراکنش‌های خودشان را گزارش کرده‌اند. شرکت‌های عرضه‌کننده ویدئو برخط، افزایش ۲۵ تا ۷۴ درصدی بازدید از محتواهای مختلف خودشان را شاهد بوده‌اند اما کسب‌وکارهای فعال در زمینه گردشگری کاهش ۷۰ تا ۸۰ درصدی فروش خود و تعدیل نیروی شدید را تجربه می‌کنند. شرکت‌های فعال در زمینه خرید گروهی نیز با توجه به بازار خدمات‌شان که خرید مجامع عمومی و فروشگاه‌های حضوری است با کاهش تقاضای ۸۰ درصدی مواجه شده‌اند. در این حال، استفاده از خدمات این شرکت‌ها در توزیع کالاهای اساسی و مهم می‌تواند تا حد زیادی نابسامانی‌های تجربه‌شده در توزیع اقلام اساسی را مهار کند. لازم است به این مهم نیز اشاره شود که مشکل اُفت کیفیت اینترنت موبایل هم تأثیرات نامطلوبی بر فعالیت کسب‌وکارهای اینترنتی و فروش آن‌ها و همچنین بر سایر فعالیت‌هایی که به‌صورت برخط انجام می‌شوند (مانند آموزش برخط، جلسات و ارتباطات کاری برخط) دارد. یکی از الزامات توسعه شبکه موبایل به‌منظور افزایش کیفیت اینترنت همراه و رفع کندی سرعت اینترنت، استفاده از ظرفیت باندهای فرکانسی ۷۰۰ و ۸۰۰ مگاهرتز می‌باشد که درحال حاضر در اختیار وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و اپراتورهای مخابراتی قرار ندارد،

بلکه در اختیار سازمان صداوسیما می‌باشد. به همین دلیل امکان استفاده از این باندهای فرکانسی برای بهبود کیفیت اینترنت همراه وجود ندارد.

ظرفیت‌های فناوری اطلاعات برای مدیریت شیوع ویروس کرونا

این ظرفیت‌ها در گزارش حاضر به سه‌دسته کلی شناسایی و کنترل افراد ناقل، کاهش تماس فیزیکی، مبارزه با نشر اطلاعات غلط در رسانه‌های اجتماعی تقسیم شده است:

➢ شناسایی و کنترل افراد ناقل

شناسایی و کنترل افراد ناقل شیوع سریع ویروس کرونا منابع بخش بیمارستانی را با کمبود مواجه کرده است. کیت‌های تشخیص بیماری کرونا هزینه بالایی دارند و به تعداد کافی در دسترس نیستند. ازاین‌رو ضروری است که افرادی که احتمال بیشتری دارد که آلوده به ویروس کرونا باشند آزمایش شوند و از مراجعه غیرضروری یا اشتباه افراد به بیمارستان‌ها و مراکز درمانی و انجام تست‌های غیرضروری جلوگیری شود. از طرفی، به‌دلیل نهفتگی طولانی‌مدت این ویروس امکان سرایت آن ازسوی افراد ناقلی که هنوز علائم آشکار بیماری را نشان نداده‌اند، افزایش می‌یابد. با توجه به اینکه ویروس کرونا ازطریق هم‌مکانی کنترل نشده با ناقلین منتقل می‌شود، دسترسی به اطلاعات مکانی افراد بیمار و کسانی که با آن‌ها در یک مکان قرار داشته‌اند می‌تواند به شناسایی افراد پرخطر که حتی نشانه بیماری را نیز ندارند، کمک کند و قرنطینه خانگی این افراد را ممکن کند.

➢ کاهش تماس‌های فیزیکی

یکی از مهم‌ترین عوامل شیوع ویروس کرونا، تماس فیزیکی است. ازجمله قابلیت‌های فناوری اطلاعات نیز فراهم‌سازی امکان انجام امور در فاصله دورتر است. مواردی از خدمات فناوری اطلاعات که نیاز به تماس فیزیکی را کاهش می‌دهند عبارت‌اند از: دورکاری، آموزش الکترونیکی، بانکداری الکترونیکی.

➢ آموزش الکترونیکی

باید توجه داشت که در شرایط بحرانی پیش‌آمده، انتظار می‌رود مشکلات بیشتری برای آموزش الکترونیکی دانش آموزان مناطق محروم بوجود آید. سامانه‌هایی که برای

آموزش انتخاب می‌شوند یا باید از تلفن‌های هوشمند قدیمی پشتیبانی کنند یا تنها سامانه‌های پیام‌رسان با قابلیت پشتیبانی اتصال ازطریق مرورگر تلفن همراه و بی‌نیاز از نصب نرم‌افزار جداگانه، ازسوی آموزش‌وپرورش حمایت شوند. نهایتاً باید برنامه‌ای برای شناسایی دانش آموزان نیازمند که تلفن هوشمند ندارند در دستور کار قرار گیرد. در این زمینه، تجربه کشورهای دیگر در عرضه تلفن هوشمند قفل شده برای کاربردهای خاص به خانوارها و کودکان مناطق محروم برای کاهش شکاف دیجیتالی می‌تواند موردتوجه قرار گیرد. **در ایران نیز، استفاده از پویش‌های مردمی و منابع سازمان‌های امدادی و متولی محرومیت‌زدایی برای کمک به دسترسی این دانش آموزان به حداقل‌های پایه‌ای دسترسی به اینترنت (تلفن هوشمند یا رایانه‌های ارزان‌قیمت و اشتراک رایگان شبکه ملی اطلاعات) و هدایت بخشی از یارانه نقدی به حفظ ارتباطات پایه‌ای با کمک می‌تواند بررسی شود.** به‌طورکلی استفاده از آموزش از راه دور به‌صورت دوره‌ای یا در مواقع آلودگی هوا و بارش شدید برف (که به تعطیلی مدارس و دانشگاه‌ها می‌انجامد) می‌تواند آمادگی نظام آموزشی برای مواجهه با بحران‌های مشابه با شیوع کرونا را در آینده تقویت کند.

➢ بانکداری الکترونیکی

پول نقد یکی از ابزارهای مهم انتقال آلودگی است. ازجمله مواردی که دریافت و پرداخت پول نقد در آن شایع است پرداخت‌های خرد است. پیشنهاد می‌شود بانک مرکزی با مبالغ پیش‌نویس الزامات، ضوابط و فرایندهای اجرایی پرداخت‌بان در نظام پرداخت کشور که در سال ۱۳۹۷ تهیه‌شده و الزام و نظارت بر هم پذیرندگی این ابزارها، پرداخت الکترونیکی خرد را ساماندهی کند.

بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات نیز همانند بسیاری از بخش‌های دیگر، از شیوع ویروس کرونا تأثیر پذیرفته است. تأثیرات منفی ویروس کرونا بر کسب‌وکارهای حوزه فناوری اطلاعات به‌خصوص در سه‌ماهه اول سال ۲۰۲۰ هم در سطح بین‌المللی و هم درمورد کسب‌وکارهای اینترنتی داخلی قابل‌توجه است اما انتظار می‌رود با پایان شیوع

ویروس این تأثیرات نیز متوقف شوند. در داخل کشور، کسب‌وکارهای نوپای حوزه فناوری اطلاعات بسته به مدل کسب‌وکارشان وضعیت متفاوتی را تجربه می‌کنند. شرکت‌های فعال در زمینه دورکاری و برگزاری جلسات و کلاس‌های آنلاین افزایش ۵۰ تا ۴۰۰ درصدی تراکنش و فروش و برعکس، شرکت‌های تسهیل‌کننده رویدادها و مجامع و جلسات حضوری کاهش ۷۵ تا ۱۰۰ درصدی تراکنش‌های خود را گزارش کرده‌اند.

پیشنهادهای حمایتی فناوری اطلاعات و ارتباطات درخصوص کسب‌وکارها

با توجه به اینکه خرید فیزیکی از بازار و فروشگاه‌ها در این ایام کاهش محسوسی داشته و خواهد داشت، لازم است شرایط و تسهیلات لازم برای توسعه و راه‌اندازی فروشگاه‌های مجازی و اینترنتی در نظر گرفته شود. در این خصوص اقدامات زیر پیشنهاد می‌گردد:

- ✓ تسهیل فوری مجوزهای ایجاد یا توسعه فروشگاه‌های مجازی (اینترنتی) ازطریق دستگاه‌های ذی‌ربط.
- ✓ هماهنگی اصناف، اتحادیه‌ها و اتاق‌های بازرگانی درخصوص نحوه تعامل کسب‌وکارهای خُرد و سنتی با فروشگاه‌های اینترنتی بزرگ موجود برای عرضه بخشی از تولیدات خود به‌صورت مجازی و یا ایجاد پلتفرم‌هایی برای عرضه محصولات به‌صورت شبکه‌ای با روش‌های مختلف ارسال محصولات به مشتری.
- ✓ ایجاد فروشگاه‌های آنلاین که نیازمند اشتغال افراد زیادی در شبکه توزیع کالاست. این امر می‌تواند به کاهش اشتغال ناشی از کرونا نیز کمک کند. وظیفه دولت در این زمینه علاوه بر دو موردی که در بالا عنوان شد، تشویق دولت در به‌کارگیری افراد از قشر محروم در این مشاغل است. به‌عنوان‌مثال دولت می‌تواند طی یک برنامه تشویقی، درصورت به‌کارگیری افراد از قشر محروم (که براساس پایگاه رفاه ایرانیان شناسایی می‌شوند)، به ازای هر ۱۰۰۰ تومان پرداختی کارفرما، درصدی مثلاً ۲۰۰ تومان را پرداخت نماید.

۷
کرونا و بخش آموزش

آغاز شیوع ویروس کرونا در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین به حدی رسید که مدارس و دانشگاه‌ها ازجمله اولین نهادهایی بودند که ازسوی دولت چین تعطیل شدند. بر همین منوال، با توجه به خطر انتقال سریع این ویروس به‌خصوص در مکان‌های پرازدحام و با عنایت به حجم گسترده جمعیت دانش‌آموزی و دانشجویی در کشور ایران، از همان ابتدای شیوع ویروس کرونا مدارس و دانشگاه‌ها تعطیل شدند. سیاست دولت در این مدت این بوده که «مدارس و دانشگاه‌ها تعطیل است، لکن آموزش و یادگیری تعطیل نیست» بر همین اساس سازوکارهای بسیار گسترده‌ای را برای پیشبرد امور آموزشی و تحقیقاتی با تمرکز بر بستر فضای مجازی و آموزش از راه دور طراحی و تدوین نموده‌اند. ازجمله سیاست‌های دولت در این خصوص به موارد ذیل می‌توان اشاره کرد:

- تشکیل کمیته‌ای در هر دانشگاه برای پیگیری فعالیت‌های آن دانشگاه درخصوص مواجهه با ویروس کرونا. این کمیته‌ها امور آموزشی، رفت‌وآمد دانشجویان داخلی و خارجی (تمامی دانشجویانی که در فضاهای خوابگاهی زندگی می‌کنند حق خروج از فضاهای خوابگاهی را ندارند)، بخشنامه‌های صادره و تمام اتفاقاتی که در آن دانشگاه رخ می‌دهد پیگیری، گزارش و اقدام می‌کنند.
- برگزاری کلاس‌های درس در بستر فضای مجازی. این سازوکار به‌خصوص برای دروس تئوری، فعالیت‌های تحقیقاتی، پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها که نیاز کمتری به فعالیت‌های آزمایشگاهی دارند، کارایی بیشتری دارد.
- دسترسی رایگان به محتوای مقالات، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها برای دانش‌آموزان، دانشجویان و اساتید. اکثر دانشگاه‌های کشور، جزوات آموزشی که سابقاً برای

دریافت آن‌ها نیاز به پرداخت هزینه بوده است، در این ایام به‌صورت رایگان در اختیار مخاطبان قرار داده‌اند. در کنار دانشگاه‌ها بسیاری از کتاب‌فروشی‌ها، فایل الکترونیکی کتاب‌ها را به‌صورت رایگان در دسترس مخاطبان قرار داده‌اند.

- ارائه محتوی و تکالیف درسی ویژه دانش آموزان در بستر فضای مجازی ازسوی دولت و ایجاد امکان ارتباط دانش آموزان و اولیای آن‌ها با مدیران و معلمان مدارس.
- پُر کردن اوقات دانش آموزان در منزل با برگزاری انواع مسابقات (ورزشی، خاطره‌نویسی، نقاشی و... نوآوری‌ها و خلاقیت‌ها).
- روش خودمراقبتی که برای پیشگیری از ابتلای به این بیماری توصیه اکید شده است، در جمعیت دانش‌آموزی اساساً قابل‌اتکا نیست. لذا علاوه بر احتمال ابتلای دانش آموزان و پیامدهای سلامتی برای آنان می‌توانند زمینه‌ساز انتقال ویروس به دیگر اعضای خانواده شود.
- از توصیه‌های مراقبتی جدی که مراجع دانشگاهی درخصوص ویروس کرونا ارائه داده‌اند عبارت‌اند از: حتی‌الامکان از منزل خارج نشوید، در منزل از اتاق خود خارج نشوید و از سرویس بهداشتی مجزا استفاده کنید. همه این‌ها در صورتی است که حدود ۱۳ میلیون دانش‌آموز و بیش از ۳٫۵ میلیون دانشجو، یعنی جمعیتی حدود ۱۶٫۵ میلیون نفر روزانه از منزل خارج می‌شوند، از وسایل و امکانات عمومی استفاده می‌کنند و بدون داشتن تجهیزات بهداشتی اولیه با دیگران ارتباط برقرار می‌کنند.

۸
کرونا و بخش صنعت گردشگری

بیماری همه‌گیر ویروس کرونا که طی چند هفته در سراسر جهان منتشر شده است، نه‌تنها تأثیر قابل‌توجهی در سلامت عمومی داشته بلکه یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهان یعنی صنعت گردشگری را نیز تحت تأثیر قرار داده است. برای کنترل شیوع ویروس، بسیاری از کشورها محدودیت‌های مسافرتی اعمال کرده‌اند و به همین دلیل سفرهای بین‌المللی از آوریل سال ۲۰۲۰ تقریباً به‌طور کامل متوقف شده است. درحالی‌که خطوط هوایی شاهد کاهش بی‌سابقه مسافر هستند، سایر شاخه‌های صنعت گردشگری با مشکلات مشابه از بسته شدن صنایع غذایی و آشامیدنی گرفته تا کاهش تعداد میهمانان در بخش هتلداری و اسکان روبه‌رو شده‌اند.

پیامدهای مالی شیوع ویروس کرونا درحال حاضر در صنعت گردشگری آشکار شده و پیش‌بینی‌های سالانه چشم‌انداز نویدبخشی را نشان نمی‌دهند. پیش‌بینی‌ها حکایت از آن دارد که در سال ۲۰۲۰، درآمد جهانی صنعت گردشگری با کاهش ۲۰ درصدی مواجه شده و از ۷۱۱,۹۴ میلیارد دلار به ۵۶۸,۶ میلیارد دلار خواهد رسید. اگرچه این روند به‌احتمال‌زیاد در سراسر جهان قابل‌رؤیت است، پیش‌بینی می‌شود صنعت گردشگری در برخی مناطق با آسیب بیشتری نسبت به سایر مناطق روبه‌رو شود. براساس آخرین تخمین‌ها، آسیا با بیشترین کاهش درآمد صنعت گردشگری در سال ۲۰۲۰ مواجه خواهد شد که از این میان چین سهم بیشترین درآمد ازدست‌رفته را به خود اختصاص خواهد داد.

در این میان، ایران درحالی‌که تحت تحریم‌های شدید آمریکا به سر می‌برد و اقتصادش با فشار شدیدی مواجه است، به درآمد حاصل از گردشگری نیاز فراوان دارد. کرونا ضربه‌ای سخت را بر این صنعت وارد آورده است. آژانس‌های گردشگری و هتلداران

بیشترین ضرر را ازنظر تأثیر کرونا ویروس بر صنعت گردشگری دیده‌اند و حداقل برای چند ماه یا حتی یک سال کامل، باید این ضرر را متحمل شوند. این تأثیر تا سال ۲۰۲۱ ادامه پیدا خواهد کرد. ویروس کرونا صنعت گردشگری جهانی را دچار مشکل کرد ازجمله هتل‌های زنجیره‌ای بزرگ و پلتفرم‌های دیجیتال مثل بوکینگ، ناوگان‌های حمل‌ونقل زمینی، ریلی و دریایی، هوایی و اپراتورهای کروز و ... را وادار به لغو رزروها در کشورهای آسیایی کرد. این‌ها تنها شمار کمی از ضربه‌های سخت به صنعت سفر هستند که دچار سریع‌ترین واکنش‌ها مخصوصاً در زمانی شدند که این شیوع در سال جدید که یکی از پرترددترین فصل‌های سفر در آسیا مخصوصاً ایران که در بحران اقتصادی قرار داشته، رخ داده است. ایام عید در ایران یکی از مهم‌ترین زمان‌ها (فصل پیک) برای کسب‌وکار عرصه گردشگری محسوب می‌شد زیرا به‌دلیل تعطیلات، بیشترین سفرها توسط گردشگران داخلی صورت می‌گرفت. سفرهایی که منجر به رزرو هتل‌های شهرهای مختلف در ایران ازجمله مشهد، شیراز، کیش و... می‌شد و میزان قابل‌توجهی از درآمد سالانه معمولاً در اوقات آخر سال کسب می‌شد که با توجه به ادامه شیوع این ویروس برای بعد از تعطیلات عید احتمالاً برخی از فعالان این حوزه ورشکست خواهند شد.

نمودار (۱۳). پیش‌بینی تغییر درآمد در صنعت گردشگری به‌دلیل شیوع کرونا در جهان (۲۰۲۰-۲۰۱۹- میلیون دلار)

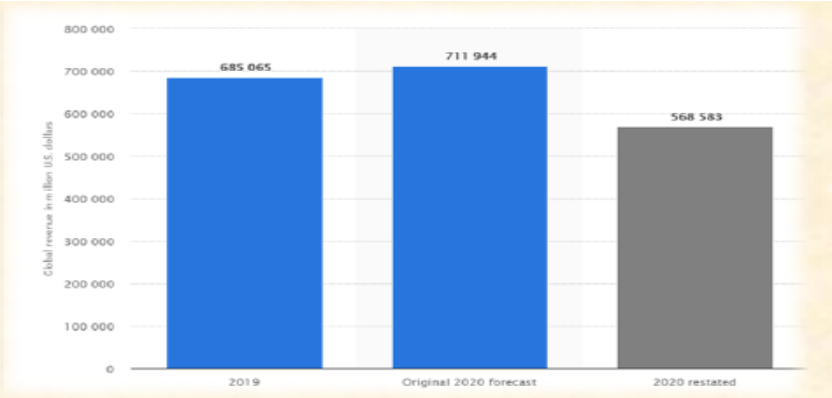

نمودار (۱٤). پیش‌بینی کاهش اشتغال در صنعت گردشگری به‌دلیل همه‌گیر ویروس کرونا در سال ۲۰۲۰

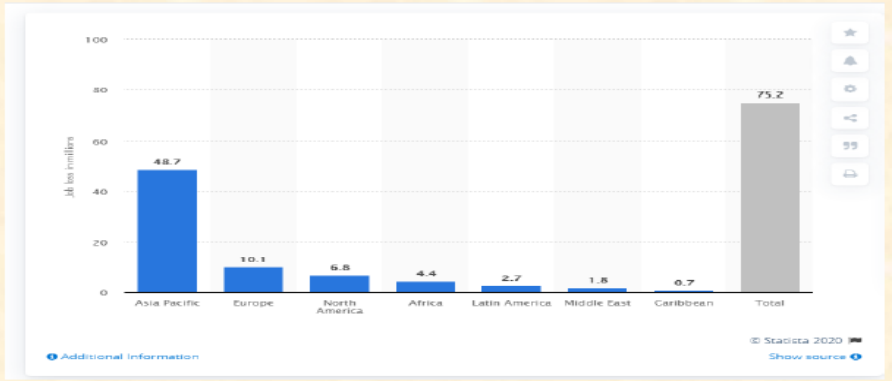

منبع: صندوق بین‌المللی پول

نمودار (۱۵) درآمد صنعت گردشگری در کشورهای درگیر کرونا در سال ۲۰۲۰ (میلیون دلار)

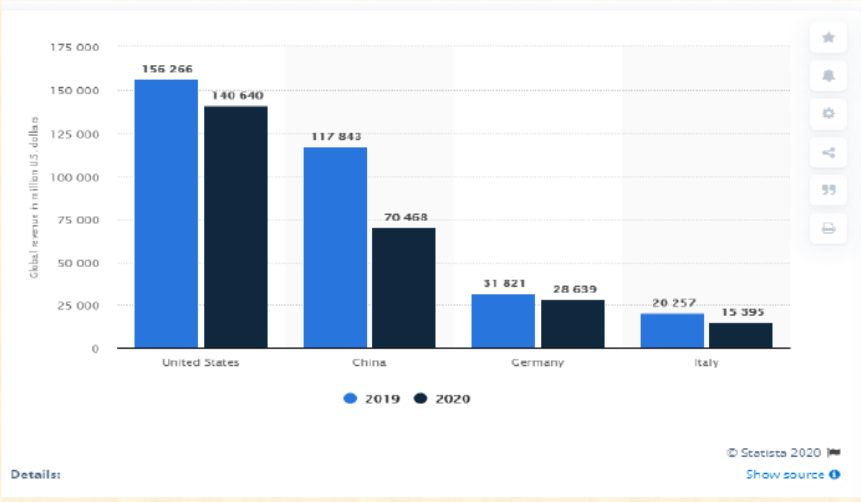

منبع: صندوق بین‌المللی پول

براساس پیش‌بینی سازمان جهانی گردشگری (UNWTO) ۵۰ میلیون شغل در صنعت گردشگری و مسافرت در سطح جهان از بین خواهد رفت. در ایران نیز کسب‌وکارهای حوزه گردشگری داخلی و خارجی (توریسم ورودی) که یکی از موتورهای اشتغال و رشد در دوران تحریم محسوب می‌شوند، عملاً تعطیل‌شده و چرخ این صنعت اشتغال‌زا نیز متوقف می‌شود و واحدها و فعالیت‌های فراوانی در زنجیره وابسته به آن (ازجمله هتل، حمل‌ونقل، بالادستی‌ها و پایین‌دستی‌های صنعت غذا و....) آسیب‌دیده و کارکنان آن‌ها ممکن است کار خود را از دست بدهند.

۹

کروناو بخش اشتغال و تولید

➢ وضعیت تولید و اشتغال قبل از کرونا

الف) تولید

تولید ناخالص داخلی کشور به‌عنوان یکی از مهم‌ترین متغیرهای کلان اقتصادی در دو سال اخیر وضعیت چندان مناسبی نداشته است. خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ محدودیت‌های زیادی در حوزه مبادلات مالی و تجاری برای کشور ایجاد کرد. بخش عمده‌ای از درآمدهای ارزی کشور از محل فروش نفت حاصل می‌شد که با بازگشت تحریم‌های نفتی، به‌شدت محدود شد. تحریم‌های مالی و تجاری به افزایش هزینه‌های مبادلاتی انجامید که این موضوع به‌نوبه خود تقویت‌کننده افزایش قیمت‌ها شد. افزایش نااطمینانی‌ها و انتظارات تورمی، بی‌ثباتی در بازار ارز و نوسانات سایر بازارها علاوه بر بی‌ثبات کردن اقتصاد و افزایش تورم منجر به صدمه‌های جدی بر پیکر تولید کشور شد.

مجموعه چنین عواملی باعث شد به‌رغم رشد مثبت سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و پیش‌بینی تداوم آن برای سال ۱۳۹۷، در عمل در سال ۱۳۹۷ اقتصاد کشور با رشد منفی ۴٫۹ درصدی مواجه شود. در نمودار زیر رشد تولید ناخالص داخلی کشور با نفت و بدون نفت در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ نمایش داده شده است.

نمودار (۱٦). رشد تولید ناخالص داخلی و رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت

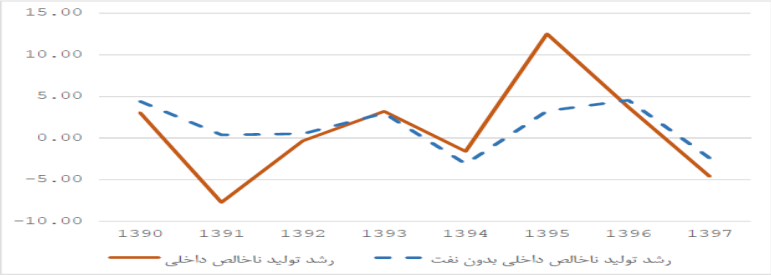

منبع: مرکز آمار ایران

چنان‌که ملاحظه می‌شود رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت در سال ۱۳۹۷ کاهش کمتری را نسبت به کل تولید ناخالص داخلی تجربه کرده (۲٫۴- درصد) که با توجه به تحریم‌های شدید نفتی دور از انتظار نبوده است. باید توجه داشت که این رشد منفی تولید ناخالص داخلی سال ۱۳۹۷ در درون بخش‌های عمده اقتصادی به‌طور متناسب رخ نداده است، به‌گونه‌ای که بخش صنعت و معدن با بیشترین آسیب مواجه بوده و رشد ۹٫۶- درصدی داشته است. رشد تولیدات کارخانه‌ای نیز در سال ۱۳۹۷ برابر با ۵٫۶- درصد بوده است. در نمودار زیر، رشد بخش‌های عمده اقتصادی در سال ۱۳۹۷-۱۳۹۰ آورده شده است. در سال ۱۳۹۷ بخش کشاورزی شد ۱٫۵- درصدی را تجربه کرده و بخش خدمات با رشد صفر نسبت به سال ۱۳۹۶ بدون تغییر باقی مانده است.

نمودار (۱۷). رشد بخش‌های عمده اقتصادی (درصد)

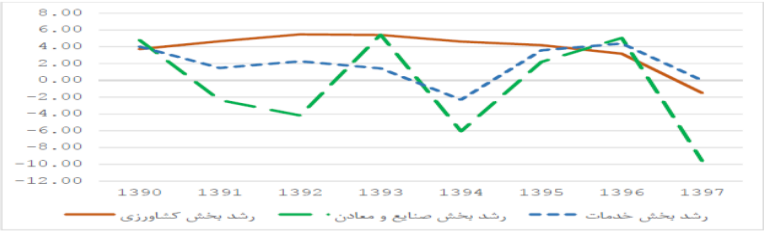

منبع: مرکز آمار ایران

بخش خدمات بیشترین سهم عمده را در تولید ناخالص داخلی دارد و در سال‌های اخیر سهم در حدود ۵۰ درصدی از تولید ناخالص داخلی را داشته است. در سال ۱۳۹۶ بخش صنعت سهم ۲۴ درصدی و بخش کشاورزی سهم ۷ درصدی از تولید را دارا بوده است. تحول سهم بخش‌های اقتصادی از کل تولید در کشور در فاصله سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۰ در نمودار زیر نشان داده شده است. شناخت کافی از سهم بخش‌های اقتصادی، برآوردی از میزان آسیب‌پذیری تولید در بخش‌های مختلف را در اختیار ما قرار می‌دهد. از طرفی، کرونا منجر به تعطیلی بسیاری از کسب‌وکارهای حوزه خدمات گشته که ۵۰ درصد از بار ارزش‌افزوده کل اقتصاد را به دوش می‌کشد که اثر قابل‌توجهی بر تولید داخلی در سال ۱۳۹۹ خواهد داشت.

نمودار (۱۸). سهم بخش‌های عمده اقتصادی از تولید ناخالص داخلی (درصد)

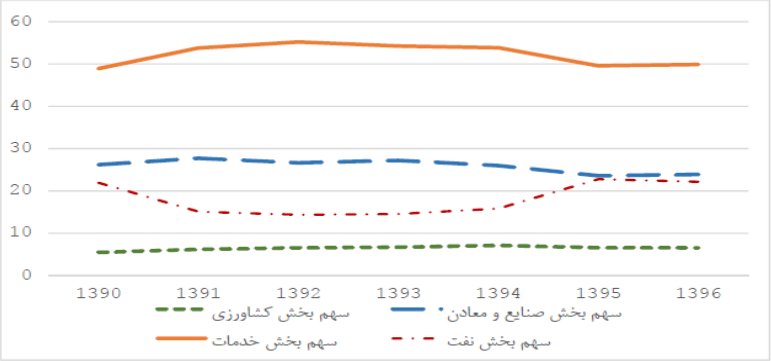

منبع: مرکز آمار ایران

چنین پیش‌بینی‌شده که نرخ رشد تولید ناخالص داخلی با نفت در سال ۱۳۹۸، ۷٫۲- درصد و نرخ رشد محصول ناخالص داخلی بدون نفت به صفر درصد خواهد رسید. **صندوق بین‌المللی پول قبل از موضوعیت یافتن کرونا، رشد تولید در سال ۱۳۹۸ را ۹٫٤٦- درصد و برای سال ۱۳۹۹ مثبت ۰٫۰٦ درصد پیش‌بینی کرده**

است که با توجه به اتفاقات مربوط به ویروس کرونا این پیش‌بینی‌ها تعدیل‌شده و کاهش خواهند یافت.

ب) اشتغال

اشتغال از دیگر متغیرهای کلان اقتصادی است که جزو اهداف دولت بوده و تحولات آن بر نحوه سیاست‌گذاری دولت اثرگذار است. نرخ مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر به‌عنوان نماگر میزان عرضه نیروی کار در سال ۱۳۹۷ معادل ۴۴٫۵ درصد بوده است. همان‌طور که در نمودار زیر نمایش داده شده از سال ۱۳۹۴ این نماگر روند افزایشی داشته است. در تابستان ۱۳۹۸ نرخ مشارکت جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر به ۴۴٫۹ رسیده است که نسبت به تابستان ۱۳۹۷ افزایش ۰٫۲ درصدی داشته است در تابستان ۱۳۹۸ نرخ مشارکت مردان ۷۲٫۲ و برای زنان ۱۷٫۶ بوده است که نسبت به مقادیر متناظر در تابستان ۱۳۹۷ به ترتیب افزایش ۰٫۵ درصدی و کاهش ۰٫۲ درصدی نشان می‌دهند.

نمودار (۱۹). روند نرخ مشارکت اقتصادی (درصد)

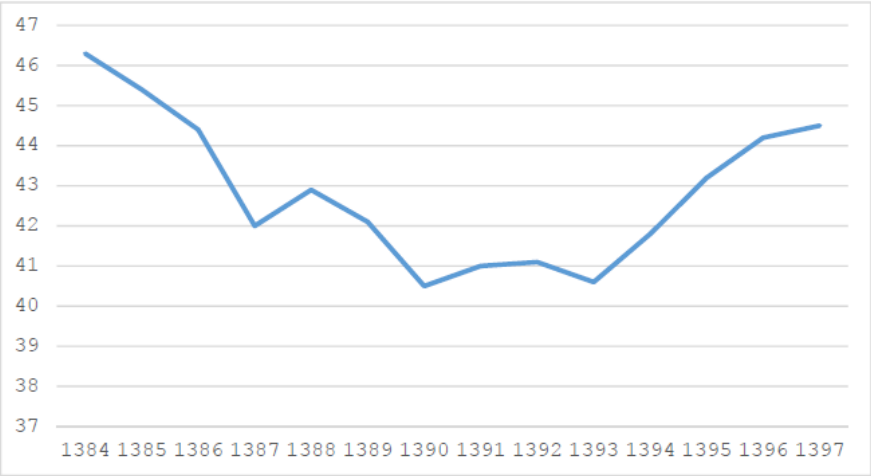

منبع: مرکز آمار ایران

بنابر اعلام مرکز آمار ایران نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۷، افزایش ۰,۱ درصدی نسبت به سال قبل را تجربه کرده است که شاید باتوجه به رشد منفی اقتصادی در سال ۱۳۹۷ انتظار افزایش بیشتر نرخ بیکاری وجود داشت. طبق آخرین آمار اعلام‌شده توسط مرکز آمار، در پاییز سال ۱۳۹۸ نرخ بیکاری کاهش ۱,۲ واحد درصدی نسبت به پاییز ۱۳۹۷ داشته است. صندوق بین‌المللی پول نرخ بیکاری ایران برای سال ۱۳۹۸ را ۱,۶۸ درصد پیش‌بینی کرده و این نرخ برای سال ۱۳۹۹ معادل ۱۷,۴ درصد است.
درخصوص سهم بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۷ بخش خدمات با ۵۰,۳ درصد بالاترین سهم از اشتغال و بخش صنعت و کشاورزی به ترتیب سهم ۳۲ و ۱۷,۷ درصدی از اشتغال را داشته‌اند. در پاییز سال ۱۳۹۸ نیز سهم بخش‌های اقتصادی از اشتغال برای کشاورزی، صنعت و خدمات به ترتیب ۱۷,۱، ۳۲,۹ و ۵۰ درصد بوده است.

➢ وضعیت تولید و اشتغال بعد از کرونا

تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۱۳۹۷ رشد ۴,۶- درصدی داشته و برای سال ۱۳۹۸ نیز پیش‌بینی رشد ۷,۲- درصدی شده بود. این دو رقم، خود به‌اندازه کافی وضعیت نگران‌کننده تولید کشور را نشان می‌دهند. با این‌حال برای سال ۱۳۹۹ قبل از شیوع ویروس کرونا پیش‌بینی رشد نزدیک به صفر اما مثبت ۰,۰۶ درصدی شده بود اما گسترش ویروس جدید تولید را از هردوسمت عرضه و تقاضا با شوک منفی مواجه خواهد کرد. در سمت تقاضا بسیاری از گروه فعالیت‌ها با کاهش تقاضا مواجه شدند و از ناحیه شوک منفی تقاضا فعالیت‌های بسیاری در اقتصاد ایران با آسیب‌های جدی مواجه شده و بعضاً تا آستانه تعطیلی پیش رفته‌اند. فعالیت‌های اقتصادی مربوط به اصناف مواد غذایی ازجمله رستوران‌ها، تالارها، طباخی‌ها، باغ تالارها، سفره‌خانه‌ها، کافی‌شاپ‌ها و غیره با کاهش فروش محصولات در بازه ۵۰ تا ۹۰ درصدی مواجه شده‌اند و حتی در مواردی تعطیل شده‌اند. گروه فعالیت‌های مرتبط با حوزه گردشگری مشتمل بر تأمین جا، غذا و آشامیدنی‌ها بیشترین آسیب را دیده‌اند و باهدف پیشگیری از شیوع ویروس اغلب هتل‌ها و سایر مراکز اقامتی و فعالیت‌های زیرمجموعه آن‌ها تعطیل شده‌اند. گروه حمل‌ونقل براساس اظهارنظر صنوف با کاهش حداقل ۵۰ درصدی عرضه انواع خدمات

مواجه شده‌اند. گروه فعالیت‌های فرهنگی شامل سالن‌های تئاتر و نمایش، باشگاه‌های ورزشی، موزه‌ها، ساختمان‌ها و اماکن تاریخی، کتابخانه‌ها، شهربازی‌ها و سایر فعالیت‌های سرگرمی و تفریحی طبقه‌بندی نشده نیز به‌طور کامل تعطیل شده‌اند و با کاهش درآمد صددرصدی مواجه شده‌اند. گروه فعالیت‌های آموزشی شامل مدارس، مهدکودک‌ها، دانشگاه‌ها و سایر فعالیت‌های آموزشی نیز به‌طور کامل تعطیل شده‌اند. گروه پوشاک در همه زیرگروه‌ها نیز با کاهش تقاضا مواجه شده و بنا بر اظهارنظر صنوف با کاهش فروش حداقل ۵۰ درصدی همه تولیدات مواجه شده‌اند. فعالیت‌های دیگر مانند آجیل، خشکبار و سایر محصولات خوراکی و تولید شیرینی، بیسکویت و کیک نیز کاهشی بیش از ۵۰ درصدی فروش را تجربه کرده‌اند، آن‌هم در شرایطی که با توجه به نزدیکی عید نوروز انتظار افزایش فروش داشته‌اند و احتمال خسارت بیشتر ناشی از پیش‌بینی فروش بالا و خرید مواد اولیه فاسدشدنی بالا نیز وجود دارد.

گروه فعالیت‌هایی مانند آرایشگاه‌های زنانه و مردانه، شستشو و خشک‌شویی، فعالیت گرمابه‌ها، سالن‌های سونا و ماساژ، فعالیت‌های مربوط به نظافت ساختمان و نظافت صنعتی و مکانیکی‌ها و تعمیرکاران خودرو نیز با کاهش تقاضای بیش از ۵۰ درصد مواجه شده و در برخی موارد نیز تعطیل شده‌اند. همچنین کشورهای همسایه مانند عراق، ترکیه، کویت، پاکستان و ترکمنستان محدودیت‌های تردد ایجاد کرده‌اند. این محدودیت‌های تردد و در برخی موارد بسته شدن مرزها تجارت با کشورهای همسایه را نیز محدودتر خواهد کرد. این موضوع به معنای کاهش (حتی کوتاه‌مدت) تقاضا برای صادرات کشور ما بوده و علاوه بر تقویت شوک منفی تقاضا به محدود شدن بیشتر ارزآوری کشور می‌انجامد.

کسب‌وکارهای آنلاین و استارت آپ‌ها از شیوع همه‌گیر ویروس کرونا آسیب دیده‌اند. به‌عنوان‌مثال علی‌بابا با کاهش ۸۰ درصدی فروش مواجه بوده و ۱۸۲ نفر تعدیل نیروی کار داشته است. اسنپ، تخفیفان، نت برگ، چیلیوری، الو پیک، تی تکس و بسیاری کسب‌وکارهای آنلاین که در حوزه حمل‌ونقل، غذا، سفر و گردشگری، گل و گیاه، مسکن و تبلیغات فعال بوده‌اند با کاهش فروش مواجه بوده‌اند. در مقابل برخی

کسب‌وکارهای اینترنتی که عمدتاً در حوزه بازار آنلاین کالاهـای سـوپرمارکتی و فـیلم فعال بوده‌اند با رشد تعداد مشتری و فروش مواجه بوده‌اند. کسب‌وکارهایی که بیشـترین ضربه را از شرایط موجود دیده‌اند. به همراه اشتغال آن‌ها در جداول ذیـل آمـده اسـت و این کسب‌وکارها ۴۸۳۸۹۸۲ نفر شغل که معادل ۲۰,۳۲ درصد از اشتغال کل است را به خود اختصاص داده‌اند. کاهش فعالیت این کسب‌وکارها می‌تواند منجر به بحران بیکاری شده و رفاه خانوارهای زیادی را تحت تأثیر قرار دهد.

جدول (۵): فهرست فعالیت‌ها و صنوف اقتصادی و خدماتی آسیب‌دیده از کرونا

ردیف	شرح فعالیت	ردیف	شرح فعالیت
۱	تولید شیرینی و بیسکویت و کیک	۱۵	فعالیت موزه‌ها و اماکن تاریخی
۲	تولید کالاهای نساجی آماده- به‌جـز پوشاک	۱۶	فعالیت‌های باشگاه‌های ورزشی
۳	تولید پوشاک	۱۷	فعالیت شهربازی‌ها
۴	تولید کالاهای خزدار	۱۸	شست شو و خشک‌شویی‌ها
۵	تولید پوشاک کش‌باف و قلاب‌بافی	۱۹	آرایشگاه‌های مردانه و زنانه
۶	خرده‌فروشـی خواروبـار، لبنیـات، مـواد غذایی و آجیل خشکبار	۲۰	فعالیت گرمابه‌ها و سالن‌های سونا و...
۷	خرده‌فروشی منسوجات	۲۱	اردوگاه‌های توریستی و تفریحی
۸	خـرده‌فروشـی پوشـاک، کالاهـای چرمی	۲۲	فعالیت آژانس‌های مسافرتی و تورها
۹	حمل‌ونقل ریلی مسافر- بین‌شهری	۲۳	فعالیت‌های مربوط به نظافت ساختمان
۱۰	حمل‌ونقل ریلی بار	۲۴	فعالیت‌های آموزشی، کتابخانه‌ها
۱۱	حمل‌ونقل زمینی مسافر	۲۵	فعالیت‌های هنری تئاتر و نمایش
۱۲	حمل‌ونقل دریایی مسافر	۲۶	فعالیت‌های پست و پیک
۱۳	حمل‌ونقل آبی داخلی مسافر	۲۷	هتل و هتل‌آپارتمان و مسافرخانه‌ها
۱۴	حمل‌ونقل آبی بار		

جدول (٦): اعداد و ترکیب سنی و جنسی شاغلان در رسته فعالیت‌های کسب‌وکار آسیب‌دیده (درصد)

ردیف	عنوان فعالیت	برآورد تعداد شاغلان در سال	سهم زنان	میانگین سن شاغلان		سهم زنان سرپرست خانوار	سهم افراد بدون سواد
				مرد	زن		
۱	تولید پوشاک به‌استثنای پوشاک خزدار	۶۱۱/۹	۶۱	۳۷/۵	۳۵/۷	۶	۳/۶
۲	تولید کیف و چمدان و محصولات مشابهٔ	۱۱۷/۳	۳۵	۳۵	۳۳/۶	۳	۶
۳	تولید کفش		۸	۳۵/۳	۳۱/۷		
۴	رستوران و بوفه و اغذیه‌فروشی و بستنی و آبمیوه و تالارهای پذیرایی	۲۳۴/۹	۱۳	۳۵	۳۷/۵	۲/۷	۳
۵	هتل آپارتمان، متل مجتمع جهانگردی و مهمانسرای جهانگردی	۲/۵	۱۷	۳۷/۶	۴۰/۴	۳/۲	۳/۳
۶	مسافرخانه، زائرسرا و مهمانپذیر	۲/۷					
۷	خرده‌فروشی، خواربار و لبنیات و مواد غذایی آجیل، خشکبار و سایر محصولات خوراکی	۷۲۱/۹	۹	۴۰/۵	۴۱/۴	۱	۷
۸	حمل ونقل زمینی مسافر و بار	۱۳۰۲/۴	۱/۳	۴۰/۸	۳۶/۷	–	۳
۹	حمل‌ونقل هوایی مسافر و بار	۱۷/۲	۲۵	۴۳/۷	۲۷/۳	۱۹	–
۱۰	فعالیت‌های ورزشی	۴۵/۰	۳۴	۳۴	۳۳	۴	–
۱۱	فعالیت‌های تفریحی و سرگرمی	۹۳/۶					

براساس رسته فعالیت‌های آسیب‌دیده در استان‌هایی که بیشترین تعداد مبتلایان به ویروس کرونا را دارند پیش‌بینی می‌شود ۴۰ درصد ارزش‌افزوده تولیدی کشور در تهران، تحت تأثیر کرونا قرار گرفته است به عبارتی اگر این حوزه‌های فعالیتی دیگر قادر به تولید ارزش‌افزوده نباشند، ارزش‌افزوده تولیدی استان تهران ۴۰ درصد کاهش پیدا خواهد نمود و با توجه به سهم ۲۶ درصدی این استان از تولید کشور، اندازه اقتصاد تنها به‌واسطه تغییرات اقتصادی استان تهران ۱۰ درصد کوچک شده و رفاه اقتصادی مردم به مخاطره کشانده خواهد شد. این موضوع برای سایر استان‌ها نیز قابل‌توجه و نگران‌کننده است زیرا سهم این بخش‌ها در سایر استان‌های منتخب نیز بسیار بالا است.

درنهایت براثر شیوع ویروس کرونا، در حوزه اشتغال هر دو سمت عرضه و تقاضای بازار کار تحت تأثیر قرار گرفته است. تعطیلی و کاهش سطح فعالیت‌های اقتصادی منجر به تعدیل نیرو و کاهش تقاضای کار خواهد شد و عرضه کار نیز کاهش خواهد یافت، زیرا برخی مستقیماً با بیماری درگیر شده‌اند و برخی دیگر، غیرمستقیم با اقدامات خودمراقبتی و کاهش تعاملات، ساعات کاری خود را کاهش داده‌اند. بنابراین به‌نظر می‌رسد در سال ۱۳۹۹ با کاهش نرخ مشارکت و کاهش اشتغال مواجه خواهیم بود. فعالیت کسب‌وکارهایی که مستقیماً از بحران کرونا متأثر شده‌اند به‌شدت کاهش خواهد یافت. کاهش فعالیت این کسب‌وکارها می‌تواند منجر به بحران بیکاری شده و رفاه خانوارهای زیادی را تحت تأثیر قرار دهد. در این میان بیشترین ضربه اقتصادی را کسانی متحمل خواهند شد که دارای شغل دائم نیستند (مانند دست‌فروشان و کارگران ساختمانی). هرچه فعالیت کسب‌وکارها کاهش یابد، درآمدهای مالیاتی دولت نیز کاهش می‌یابد. بنابراین با توجه به کاهش ظرفیت‌های مالیات‌ستانی از فعالیت‌های اقتصادی و کاهش قیمت نفت و اقدامات موردنیاز برای حمایت از کسب‌وکارها و افراد آسیب‌دیده و همچنین افزایش مخارج دولت در حوزه بهداشت و درمان، کسری بودجه دولت تشدید خواهد شد. با توجه به این موضوع و افزایش نقدینگی، تورم نیز روند صعودی به خود خواهد گرفت.

پیشنهادهایی برای حمایت از کسب‌وکارهای آسیب‌دیده:

- ✓ اعطای تسهیلات سرمایه در گردش توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری برای آن دسته از بنگاه‌هایی که به‌دلیل کاهش فروش توان پرداخت دیون (چک‌های) خود را ندارند. یک شیوه تأمین مالی سرمایه در گردش بنگاه‌ها که در ایران وجود ندارد، اعطای تسهیلات (وام) بدون سررسید (Revolving Loan) است که می‌تواند موردتوجه قرار گیرد. این تسهیلات به بنگاه‌ها داده می‌شود تا بتوانند شوک منفی تقاضا و چک‌هایشان را تا زمان رفع مشکل مدیریت کنند.
- ✓ استفاده از ظرفیت اوراق گام (گواهی اعتبار مولد) که دستورالعمل آن در آذرماه ۱۳۹۸ توسط شورای پول و اعتبار ابلاغ گردید، می‌تواند برای تأمین مالی زنجیره بنگاه‌های بخش خصوصی موردتوجه قرار گیرد. گواهی اعتبار مولد گام، به‌عنوان یک ابزار بازار

محور و با قابلیت نقل‌وانتقال در بازارهای پول و سرمایه، تسهیلات جدیدی را برای تأمین اعتبار بنگاه‌های تولیدی فراهم می‌کند که براساس آن تولیدکنندگان برمبنای فاکتور خرید مواد اولیه و واسط از بانک عامل درخواست انتشار و تضمین گواهی اعتبار مولد در سررسید کرده و به بنگاه فروشنده مواد اولیه تحویل می‌دهند. دارنده می‌تواند گواهی را تا زمان سررسید آن نزد خود نگه دارد یا به فروشنده مواد اولیه خود تحویل دهد یا در بازار سرمایه تنزیل کند.

- ✓ کاهش هزینه‌ها و عوارض گمرکی آن دسته از کالاهایی که در زنجیره تأمین آن‌ها اخلال ایجادشده یا عرضه آن‌ها در بازار دچار کمبود شده است.
- ✓ تمدید مدت‌زمان پرداخت قبوض خدماتی، آب، برق، گاز و سایر خدمات شهری برای اصناف و کسب‌وکارهای آسیب‌دیده.
- ✓ استفاده از ظرفیت‌های بازار سرمایه (انتشار اوراق) و سایر روش‌های تأمین مالی جهت اتخاذ روش‌هایی برای تأمین نقدینگی واحدهای اقتصادی، همانند تسهیل در انتشار اوراق یا تنزیل اسناد و حساب‌های دریافتنی بنگاه‌ها توسط مؤسسات مالی مجاز و یا استفاده از روش‌های سلف یا پیش‌فروش کالا یا خدمت برای سال ۱۳۹۹.
- ✓ تمدید مدت قرارداد شرکت‌های طرف قرارداد با دولت یا شرکت‌های دولتی که با توجه به شرایط حاکم بر بازار نتوانسته‌اند به تعهدات خود عمل نمایند.
- ✓ بخشودگی نیمی از حق بیمه سهم کارفرما مربوط نیمه اول سال ۱۳۹۹ برای بنگاه‌های اقتصادی بخش خصوصی و اصناف، مشروط به عدم تعدیل نیروی کار توسط بنگاه. توضیح اینکه مهم‌ترین نوع حمایت، باید حمایتی باشد که انگیزه بنگاه برای تعدیل و اخراج نیروی کار را کاهش دهد، یعنی حمایتی که منجر به کاهش هزینه سربار کارگر (مشروط به عدم تعدیل کارگران) شود.
- ✓ امهال و ارائه تنفس چهارماهه (تا پایان نیمه اول سال ۱۳۹۹) درخصوص اقساط بانکی بنگاه‌های اقتصادی بخش خصوصی و اصناف، مشروط به شرایطی که در ادامه ذکر می‌شود.

- ✓ تمدید یا تجدید کلیه مجوزهای کسب یا کار (تا پایان نیمه اول سال ۱۳۹۹ منقضی می‌شود)، برای یک دوره، مشروط به عدم تخلف صاحب کسب‌وکار و بدون نیاز به مراجعه به ادارات دولتی و بدون نیاز به اخذ گواهی پرداخت مالیاتی.
- ✓ موقوف الاجرا شدن کلیه عملیات اجرایی موضوع فصل نهم از باب چهارم قانون مالیات‌های مستقیم (وصول مالیات) تا تاریخ ۱۳۹۹,۰۶,۳۱.
- ✓ عدم نیاز به اخذ گواهی پرداخت یا ترتیب پرداخت بدهی مالیاتی جهت صدور یا تجدید پروانه کسب‌وکار اشخاص حقیقی موضوع ماده (۱۸۶) قانون مالیات‌های مستقیم تا پایان نیمه اول سال ۱۳۹۹.
- ✓ افزایش دوبرابری مهلت اعتراض به برگ تشخیص و برگ مطالبه و همچنین مهلت رسیدگی اداره امور مالیاتی (۶ ماهه سال ۱۳۹۹ ابلاغ‌شده یا می‌گردد).
- ✓ بخشودگی جرائم پرداخت‌نشده بدهی مالیات و عوارض قانون موسوم به تجمیع عوارض مصوب ۱۳۹۸,۱۰,۲۲ به‌شرط پرداخت اصل مالیات و عوارض تا تاریخ ۱۳۹۹,۰۹,۳۰.
- ✓ اضافه شدن سه ماه به مهلت تسلیم گزارش حسابرسی موضوع ماده (۲۷۲) قانون مالیات‌های مستقیم در سال ۱۳۹۹.

۱۰

ارزیابی اقدامات حمایتی دستگاه‌ها از اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر

در وضعیت‌های بحرانی علاوه بر اینکه انواعی از کنش‌های جمعی در بطن جامعه شکل می‌گیرد، دولت‌ها نیز مکلف‌اند به‌عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی و سیاسی، مجموعه‌ای از اقدامات همگانی و گزینشی را برای حمایت از گروه‌های اجتماعی از یکسو و گروه‌هایی که بیشتر در معرض آسیب هستند ازسوی دیگر، طراحی کنند. با توجه به شیوع ویروس کووید – ۱۹ در کشور، شرایط زندگی برای گروه‌های اجتماعی آسیب‌پذیر بیشتر از هرزمانی دشوار شده و ادامه حیات اجتماعی آن‌ها در گرو حمایت‌های اجتماعی پایدار است.

در وضعیت عادی در کشور دستگاه‌های مختلفی مسئولیت تأمین رفاه و حمایت اجتماعی از اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر را برعهده دارند که ارزیابی و بررسی عملکرد کلی آن‌ها فرصت خاصی را می‌طلبد اما بررسی مجموعه اقدامات دستگاه‌های حمایتی درخصوص حمایت از اقشار ضعیف برای مبارزه با کرونا جهت بازاندیشی و ارائه تصویری روشن از وضعیت، ضروری است. در این راستا دستگاه‌های دولتی و غیردولتی نظیر سازمان بهزیستی کشور، کمیته امداد امام خمینی (ره)، شهرداری‌ها و بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی از زمان شیوع ویروس کووید – ۱۹ در کشور اقداماتی حمایتی را صورت داده‌اند:

اهم فعالیت‌ها و اقدامات حمایتی از اقشار آسیب‌پذیر

- اختصاص ۵٫۸ میلیارد تومان ازسوی سازمان بهزیستی کشور به مراکز اقامتی درمان و بازتوانی معتادین، برای اجرای دستورالعمل‌های پیشگیری و کنترل کووید– ۱۹ با سرانه هر مرکز پنج میلیون تومان.

- تخصیص ۲۴ میلیارد تومان ازسوی سازمان بهزیستی کشور به مراکز شبانه‌روزی نگهداری سالمندان و معلولان با ظرفیت ۴۸۰۰۰ نفر، سرانه ۵۰۰ هزار تومان برای هر نفر.
- اختصاص بسته حمایتی معیشتی دولت برای ۳ میلیون نفر از افراد نیازمند (مبلغ ۲۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان) ازطریق وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- اجرای توافقنامه استانداری تهران و سازمان بهزیستی درخصوص طرح.
- کمک مبلغ ۵ میلیارد تومانی به سازمان بهزیستی کشور برای حفاظت از سلامت کودکان کار دربرابر کرونا ازسوی بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی.
- اختصاص مبلغ ۴۰ میلیارد تومان که ۳۰ میلیارد تومان برای مددجویان کمیته امداد و ۱۰ میلیارد تومان برای سازمان بهزیستی جهت تهیه بسته‌های بهداشتی و مراقبتی دربرابر کرونا ازسوی بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی.
- بنیاد مستضعفان هدیه مبلغ یک‌میلیون تومانی را به درخواست شهرداری تهران برای ۴۰۰۰ نفر پاکبان و کارگر پسماند و بهشت‌زهرا (س) در مقابله با کرونا پرداخت کرده است.
- حمایت کامل از گروه‌های جهادی برای ضدعفونی کردن مناطق پُرخطر، غربالگری و آموزش مردم با اولویت ۱۴ منطقه محروم کشور ازسوی بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی.
- به‌دنبال شیوع ویروس کرونا و قرنطینه آسایشگاه کهریزک که میزبان حدود ۲ هزار سالمند، معلول، بیمار ام.اس و معلول نخاعی است، بنیاد مستضعفان مبلغ ۳ میلیارد تومان را به این آسایشگاه اهدا کرده است.
- بنیاد مستضعفان مبلغ ۱۰ میلیارد تومان به حساب ۴۰ هزار نفر معلولان ضایعه نخاعی شدید و خیلی شدید مستقر در منزل برای تهیه اقلام بهداشتی و ضدعفونی جهت پیشگیری از کرونا ازطریق سازمان بهزیستی کشور تخصیص داده است.
- شهرداری تهران اقداماتی نظیر انجام تست غربالگری کرونا در گرم‌خانه‌ها، آموزش تمامی نیروهای ستادی و ضدعفونی مستمر تمام سطوح در تمام گرم‌خانه

و سامان سرا، تجهیز تمام مراکز به تب‌سنج لیزری و ارائه خدمات درمانی و آموزشی و توزیع بسته‌های بهداشتی به کودکان کار و خیابان و زباله گرد و حضور تیم پزشکی در گودها و گاراژهای تفکیک زباله را درجهت حمایت از اقشار آسیب‌پذیر صورت داده است.

- ارائه توصیه‌ها و خدمات بهداشتی و دعوت شهروندان به خودمراقبتی و حفظ قاعده فاصله‌گذاری اجتماعی ازسوی سازمان‌های مردم‌نهاد و رسانه‌های اجتماعی.

نکات قابل‌تأمل درخصوص سازوکارهای حمایتی صورت گرفته در کشور

- ✓ ازآنجایی‌که شدت اثر و ماندگاری تبعات مختلف بحران ویروس کرونا به ماهیت و نوع سیاست‌ها و سرعت واکنش دولت‌ها مرتبط است، یافته‌ها نشان می‌دهد اقدامات صورت گرفته تابع سیاست اجتماعی روشنی نبوده و ضعف و تأخیر دولت در تصمیم‌گیری‌های ضروری و انجام اقدامات لازم و به‌موقع (از قبیل منع ترددهای غیرضرور درون‌شهری و برون‌شهری، ارائه آموزش‌های پیشگیرانه لازم به اقشار در معرض آسیب، فراهم کردن اسکان موقت برای بی‌خانمان‌ها و غیره)، باعث افزایش شدت اثر و ماندگاری این ویروس در لایه‌های پایین و اقشار ضعیف جامعه شده است.
- ✓ از میان دستگاه‌های حمایتی حوزه آسیب‌های اجتماعی و اقشار محروم و آسیب‌پذیر در کشور صرفاً سازمان بهزیستی کشور، کمیته امداد امام خمینی (ره)، شهرداری و بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی و سازمان‌های مردم‌نهاد طی این روزها اقداماتی را انجام داده‌اند، درحالی‌که جای خالی نهادهای مسئول، هماهنگ‌کننده و نظارتی از قبیل «سازمان امور اجتماعی» محسوس است که بنابر مصوبه شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵) وظیفه مدیریت، هماهنگی و نظارت بر دستگاه‌های حوزه آسیب‌ها و حمایت‌های اجتماعی را برعهده دارد.
- ✓ نبود نهاد هماهنگ‌کننده و نظارتی در انجام امور مربوط به حمایت از اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر، باعث پراکندگی، موازی کاری و عدم هدفمندی حمایت‌های

اجتماعی شده است. رفع این نقیصه در گرو برنامه محوری دستگاه‌های اجرایی و فعال شدن نهادهای مدیریتی و نظارتی است.

- ✓ درمجموع در شرایط بحران کنونی، دستگاه‌ها برنامه منسجم، عملیاتی و مشخصی در شناسایی اقشار ضعیف و در معرض آسیب برای حمایت اجتماعی ندارند. این امر موجب اقدامات ضعیف و خنثی‌کننده‌ای شده است که بعضاً پوشش لازم را ندارند. برای مثال زمانی‌که بنیاد مستضعفان حمایت مالی را برای هدیه به دست‌فروشان به شهرداری تخصیص می‌دهد این هدیه صرفاً افراد دارای پروانه را شامل می‌شود و دست‌فروشان دیگری که دارای پروانه نیستند و در معرض آسیب و ابتلای بیشتر ویروس هستند را دربر نمی‌گیرد. ازسوی دیگر سازمان بهزیستی برنامه عملیاتی و مشخصی را درخصوص چگونگی صرف اعتبار تخصیصی ازسوی بنیاد مستضعفان جهت حفظ سلامت کودکان کار و خیابان اعلام نمی‌کند و مجموعه اقدامات خود را با همکاری استانداری محدود به طرح جمع‌آوری ضربتی کودکان کار و خیابان خلاصه نموده است. البته بخش اعظم کودکان کار در خیابان‌ها و در انظار عمومی نیستند و منطقاً این گروه از کودکان نیز در برنامه‌ریزی‌های سازمان بهزیستی به‌عنوان متولی این حوزه دیده نشده است. بنابراین می‌توان گفت، عدم تابعیت از یک برنامه عملیاتی مشخص در نحوه اقدام دستگاه‌ها مشهود است.
- ✓ یکی از مهم‌ترین راهبردهایی که در مواجهه با ویروس کرونا بر آن تأکید می‌شود، دعوت شهروندان به«**خودمراقبتی**» است. تأکید امروز نظام سلامت بر خودمراقبتی و پیشگیری را باید به فال نیک گرفت، اما درخصوص «حفظ قاعده فاصله‌گذاری اجتماعی» باید خاطرنشان کرد نظام سلامت، تا به امروز رویکردی درمان‌محور داشته و بسیاری از افراد جامعه از رفتارهای پیشگیرانه، سبک زندگی سلامت‌محور و خودمراقبتی آگاهی کافی ندارند لذا به نظر می‌رسد تأکید صرف بر راهبرد خودمراقبتی در لحظات بحرانی شیوع ویروس کرونا برای همه طبقات صحیح نیست. زیرا همه طبقات و گروه‌های اجتماعی (مانند روستانشینان دورافتاده و مناطق حاشیه‌ای، بی‌سوادان و کم‌سوادان، کارگران خدمات شهری،

بی‌خانمان‌ها، کودکان کار و خیابان، سالمندان کار و دست‌فروشان و غیره) فرصت و توان یکسانی برای خودمراقبتی ندارند. بی‌تردید ترویج خودمراقبتی صرف در بین طبقاتی که فاقد سرمایه برای مراقبت و حمایت از خود هستند، نمی‌تواند مؤثر باشد. زیرا به همان اندازه که مسئولیت فردی و اجتماعی مردم با اهمیت است و امروز ترویج می‌شود، مسئولیت‌پذیری بیشتر دولت نیز حیاتی است، چراکه این روزها، زندگی روزمره مردم بیش از همیشه به سیاست‌های دولت گره خورده است.

- ✓ تجارب تاریخی درخصوص شرایط بحرانی کشور حاکی از آن است که به‌رغم کنش‌های جمعی که در مواقع بحران‌ها ازسوی جامعه درجهت حمایت اجتماعی صورت **می‌گیرد اما به‌دلیل نبود برنامه منسجم و عدم سازمان‌یافتگی برنامه‌های حمایتی،** این اقدامات جمعی صرفاً محدود به مواقع بحران‌ها می‌شود و سیکل حمایت اجتماعی که مهارت افزایی و توانمندافزایی افراد است ناتمام می‌ماند لذا در شرایط کنونی چگونگی حمایت از اقشار آسیب‌پذیر بیشتر از هر زمانی سخت و دشوار است اما انتظارمی‌رود دستگاه‌های حمایتی، اندیشه‌ها، برنامه‌ها و کنش‌های خود را معطوف به برنامه‌های کوتاه‌مدت و مقطعی نکنند (که نتیجه آن بازگشت مجدد فرد آسیب‌پذیر به وضعیت گذشته خود شود) و چرخه حمایت‌های اجتماعی را با بهره‌مندی از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد و پایه کار آمدن دستگاه‌های مسئول در این زمینه تکمیل نمایند و حمایت‌های اجتماعی پایداری را در دستور کار خود قرار دهند.

مرور اهم فعالیت‌های دستگاه‌های حمایتی و چگونگی حمایت اجتماعی آن‌ها از اقشار تهی‌دست و آسیب‌پذیر در شرایط کنونی حاکی از آن است که همه دستگاه‌ها و نهادها سعی کرده‌اند که از اقشار نیازمند حمایت کنند درعین‌حال، اقدامات صورت‌گرفته از یک‌سو تابع سیاست اجتماعی مشخص و روشنی نبوده و ازسوی دیگر اقدامات ماهیتی تأخیری، پسینی و منفعلانه داشته‌اند. به‌علاوه، ضعف نهادهای هماهنگ‌کننده و

نظارتی، منجر به موازی کاری، عدم هدفمندی و ناپایداری حمایت‌های اجتماعی شـده است. چنان‌که شواهد و داده‌های تجربی نشان می‌دهند، کرونا در بستر زندگی روزمره تا مدت‌ها ماندگار خواهد بود. تداوم این وضعیت باعث می‌شود اقشار ضعیف و در معـرض آسیب در مواجهه با این ویروس تاب‌آوری کمتری داشته و رخدادهای دردناک دیگـری را به همراه داشته باشد. ازاین‌رو لازم است مجموعه تصمیم گیران، ضمن بازاندیشی در رویه‌ها و اقدامات انجام‌شده، سیاست جدیدی متناسب با شرایط کنونی ابداع نمایند و از اقدامات تأخیری یا تعجیلی غیرکارشناسی پرهیز کنند چراکه رفع ایـن نقیصـه در گـرو برنامه محوری دستگاه‌های اجرایی و فعال شدن نهادهای مدیریتی نظارتی در راسـتای هدفمندسازی حمایت‌های اجتماعی است.

۱۱

کرونا و بخش بودجه دولت

اثرات شیوع کرونا بر بودجه

گسترش ویروس کرونا جدید از ابتدای اسفندماه ۱۳۹۸ همه ابعاد اقتصادی کشور را تحت تأثیر خود قرار داده است. تعطیلی برخی بنگاه‌ها، کاهش اشتغال، کاهش تولید، کاهش قدرت خرید، کاهش تقاضا و فهرستی ادامه‌دار ازاین‌دست. بااین‌حال، بودجه دولت به‌عنوان نهادی که مسئولیت کنترل شوک‌های بیرونی بر اقتصاد را بر عهده دارد بیش از سایر عوامل فعال اقتصادی تحت تأثیر تبعات گسترش ویروس کرونا است. چراکه از سویی با کاهش فعالیت‌ها و تولید، درآمدهای مالیاتی دولت کاهش خواهد یافت و از سوی دیگر با توجه به وظایفی چون پوشش هزینه‌های پزشکی و بهداشتی و حمایتی با افزایش مخارج مواجه است. با توجه به اینکه سازمان بهداشت جهانی شیوع بیماری را پاندمی یا همه‌گیری جهانی دانسته به نظر می‌رسد هزینه‌های دولت در ماه‌های آینده به‌طور فزاینده‌ای افزایش خواهد یافت. در این بخش با تحلیل آسیب شناسانه وضعیت بودجه دولت به پیش‌بینی میزان آسیب‌پذیری بودجه دولت از تبعات اقتصادی این ویروس پرداخته می‌شود. از این رهگذر، ابتدا تصویری از وضعیت درآمدها و مخارج دولت قبل از ورود ویروس کرونا به ایران ارائه می‌شود و سپس تلاش می‌شود میزان آسیب‌پذیری درآمدهای نفتی، درآمدهای مالیاتی و مخارج دولت از شیوع کرونا تحلیل گردد.

وضعیت بودجه دولت در دوره شیوع کرونا

منابع بودجه به تفکیک شامل واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای، درآمدها و واگذاری دارایی‌های مالی است. براساس محاسبات بودجه‌ای، رشد درآمدهای مالیاتی در سال ۱۳۹۷ کاسته شده است و از کل مالیات‌های وصولی ۵۰,۲ درصد را مالیات‌های مستقیم و ۴۹,۸ درصد را مالیات‌های غیرمستقیم تشکیل می‌دهند.

بررسی وضعیت بودجه کشور حاکی از وجود کسری بودجه دائمی در عملکرد دولت است. به عبارتی دولت در سال‌های گذشته همواره با کسری بودجه مواجه بوده و این کسری بودجه نیز کم‌وبیش تحت تأثیر شرایط عوامل خارجی مانند وضعیت قیمت نفت، شرایط حاکم بر اقتصاد (وضعیت رکودی یا رونق) و تحریم‌های نفتی و همچنین عوامل داخلی مثل عدم توجه بودجه‌ریزان به ظرفیت‌های اقتصاد و توانایی خلق درآمدها، بیش‌برآورد منابع پیش‌بینی‌شده، انعطاف‌ناپذیری هزینه‌های جاری و همچنین رفتار دولت بوده است. در چنین شرایطی، شیوع کرونا برای دولت به‌عنوان نهاد مسئول تأمین رفاه اجتماعی آحاد افراد جامعه، وظایف جدیدی خلق می‌کند. این موضوع به معنای آن خواهد بود که علاوه بر هزینه‌های جاری گذشته، بار هزینه‌ای بزرگی بر دوش دولت وضع خواهد شد. بنابراین بسته به حجم اقدامات پیشگیرانه و حمایتی سمت مصارف بودجه دولت در سال ۱۳۹۹ بزرگ خواهد شد.

درآمدهای حاصل از فروش نفت، گاز، فرآورده‌های نفتی و میعانات گازی، همواره، یکی از مهم‌ترین منابع درآمدی بودجه دولت بوده است. در قانون بودجه سال ۱۳۹۸، مجموع درآمدهای عمومی و اختصاصی دولت (درآمدها + منابع حاصل از واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای + منابع حاصل از واگذاری دارایی‌های مالی) حدود ۵۲۰۰ هزار میلیارد ریال بوده که از این میزان، سهم منابع حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی (به‌عنوان مهم‌ترین زیربخش منابع حاصل از واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای) حدود ۱۵۳۰,۷ هزار میلیارد ریال بوده است. درواقع می‌توان گفت که سال ۱۳۹۸، وابستگی درآمدی بودجه دولت به منابع حاصل از صادرات نفت و فرآورده‌های نفتی حدوداً ۲۹,۴ درصد است. در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹، مجموع درآمدهای عمومی و اختصاصی دولت ۵۶۳۸,۳ هزار

میلیارد ریال پیش‌بینی‌شده که نسبت به سال ۱۳۹۸ حدود ۸,۴ درصد، رشد را نشان می‌دهد. در این لایحه سهم منابع حاصل از نفت و فرآورده‌های آن ۴۸۲,۹ هزار میلیارد ریال پیش‌بینی‌شده که بیش از ۶۸ درصد نسبت به سال ۱۳۹۸ رشد منفی دارد. لذا براساس این لایحه، وابستگی درآمدی بودجه دولت به منابع حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی حدوداً ۸,۶ درصد خواهد بود. به‌رغم کاهش قابل‌ملاحظه سهم نفت از کل درآمدهای بودجه دولت، به نظر می‌رسد که دولت برای تحقق همین مقدار اندک نیز با چالش بزرگی مواجه است، زیرا براساس محاسبات انجام‌شده، حتی اگر سهم صندوق توسعه ملی ۲۰ درصد لحاظ شود و قیمت نفت ۵۰ دلار در هر بشکه باشد، تحقق این میزان درآمد، به صادرات بیش از ۶۰۰ هزار بشکه نفت و فرآورده‌های نفتی وابسته است که با توجه به وضعیت تحریم‌ها درمجموع، تقریباً ناممکن خواهد بود.

دراین‌بین، تحولات اخیر بازار جهانی نفت، وضعیت منابع درآمدی دولت را از حیث تحقق درآمدهای نفتی پیچیده‌تر ساخته است. چنانچه پیش‌تر گفته شد، کاهش تقاضا و اضافه عرضه نفت ناشی از شکست نشست اوپک پلاس می‌تواند صادرات محدود نفت ایران در شرایط تحریمی را هم با مشکل مواجه کند و از طرف دیگر حتی با فرض ثبات میزان صادرات نفت به‌دلیل کاهش قیمت نفت، درآمد دولت از محل صادرات نفت کاهش قابل‌توجهی خواهد یافت. موارد فوق اثرات منفی تحولات اخیر بازار نفت را بر اقتصاد ایران و وضعیت بودجه دولت نشان می‌دهد. بااین‌حال، اثرات مثبتی نیز از این تحولات قابل‌تصور است و آن کاهش مصرف داخلی بنزین و امکان افزایش صادرات آن است. در واقع با توجه به اینکه میزان سفرهای داخلی به‌دلیل شیوع کرونا در کشور کاهش یافته است، انتظار می‌رود تا عادی شدن وضعیت، کاهش مصرف بنزین ادامه‌دار باشد و دولت با صادرات بنزین (درصورت وجود مشتری)، بخشی از کاهش درآمدهای نفتی پیش‌بینی شده در بودجه سال ۱۳۹۹ را جبران کند. البته در این مورد نیز باید یادآور شد که به‌دلیل وابستگی قیمت بنزین و نفت خام، بخشی از درآمدهای ارزی حاصل از صادرات بنزین کاهش می‌یابد و این امر نیز جزء اثرات منفی شیوع کرونا طبقه‌بندی می‌شود.

درمجموع ازلحاظ منابع با توجه به کوچک شدن اقتصاد بـه‌دلیـل رکـود ناشی از شوک بیرونی ویروس کرونا، کاهش تقاضا برای نفـت و افـت شدید قیمت نفت در کنار برخی اقدامات و سیاست‌های حمایتی تولیـد، چنان‌که تاکنون برخی اقدامات این‌چنینی دولت نظیر تعویـق پرداخـت مالیات‌ها اعلام شده است، انتظار کاهش در سمت منابع بودجه دولت در سال ۱۳۹۹ را خواهیم داشت. مجمـوع دو وضـعیت ذکـر شـده، یعنـی افزایش مخارج و کاهش منابع به معنای بروز احتمالی کسـری بودجـه بسیار بزرگ‌تر از آن چیزی است که تاکنون اقتصاد ایران شاهد آن بوده است.

۱۲
جمع‌بندی

ارزیابی‌ها نشان می‌دهد اثرات کلان اقتصادی ویروس کرونا ابعاد گسترده‌ای دارد. بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، کرونا از سه محور عرضه، تقاضا و عدم اطمینان نسبت به آینده، به اقتصاد حمله می‌کند. درعین‌حال دسته‌بندی کل فعالیت‌های اقتصادی کشور نیز نشان می‌دهد این ویروس بیشترین اثر منفی را به‌طور مستقیم بر فعالیت‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و به لحاظ اقتصادی اثر مثبت بر صنایع تولید دارو داشته است.

الف) تأثیر کرونا بر کانال عرضه

ویروس کرونا از طریق ایجاد اخلال قابل‌توجه در زنجیره تأمین جهانی، توقف فعالیت‌های اقتصادی و بسته شدن کارخانه‌ها و رکود در بسیاری از فعالیت‌های بخش خدمات، عرضه اقتصاد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از طرفی با توجه به اثر مرگ‌ومیر و کاهش نیروی انسانی و اثر بیماری بر کاهش فعالیت و بهره‌وری نیروی کار، شوک در طرف عرضه ایجاد می‌شود. نتایجی چون افزایش اخراج و بیکاری نیروی کار، نتایج قابل پیش‌بینی در این خصوص است.

ب) تأثیر کرونا بر کانال تقاضا

در بخش تقاضا نیز درنتیجه شیوع ویروس کرونا کاهش زیادی در مسافرت‌های تجاری و گردشگری، تقاضای فعالیت‌های مرتبط با حمل‌ونقل، کاهش در خدمات آموزشی و کاهش سرگرمی و خدمات تفریحی اتفاق می‌افتد. این تغییر در تقاضا ناشی از تغییر در ترجیحات مصرف‌کننده به دلیل ترس و درنتیجه تغییر الگوی مصرف است. انتظار می‌رود نتیجه کلان این کاهش تقاضا، کاهش سرعت گردش پول باشد.

ج) تأثیر کرونا بر تقویت عدم اطمینان‌ها

ارزیابی‌ها نشان می‌دهد ویروس کرونا از طریق ایجاد عدم اطمینان نسبت به آینده اقتصاد سبب کاهش در مصرف کالاها و خدمات و تأخیر تصمیمات مرتبط با سرمایه‌گذاری خواهد شد. به عبارتی، افزایش ترس جهانی و عدم اطمینان پیشروی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، تصمیمات سرمایه‌گذاری را به تأخیر می‌اندازد. تأثیر ویروس کرونا بر اقتصاد ایران به‌طورکلی به دو دوره تقسیم می‌شود، دوره اول زمانی که ویروس کرونا وارد ایران نشده بود و دوره دوم زمانی که ویروس کرونا به ایران نیز وارد شد. در دوره اول با کاهش میزان تولید در چین و به دنبال تضعیف زنجیره تأمین جهانی، میزان تولید تمامی صنایع وابسته به نهاده‌ها و کالاهای واسطه‌ای چینی در سایر کشورها کاهش یافت. چین مهم‌ترین شریک تجاری ایران به لحاظ واردات از ایران است. بنابراین هرگونه کاهش توان مالی کشور در واردات یا کاهش قیمت کالاهای وارداتی در چین به‌طور مستقیم سبب آسیب به تجارت و درآمدهای ارزی ایران می‌شود. البته ازآنجاکه مسئله ویروس کرونا در چین رو به اتمام است، درصورتی‌که ایران بتواند سریع‌تر مسئله ویروس کرونا را حل کند، پس از کاهش بازده برای مدتی، امکان برگشت و حتی بهبودی سریع برای جبران رکودهای قبلی در برخی بخش‌ها وجود دارد.

منابع

- ارزیابی اثر بیماری کرونا بر اقتصاد ایران، واحد بررسی‌های اقتصادی، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی اصفهان، ۱۳۹۹.
- اطلاعات دریافتی از انجمن تولیدکنندگان اتانول ایران، ۱۳۹۸.
- اطلاعات دریافتی از انجمن صنایع شوینده، بهداشتی و آرایشی ایران، ۱۳۹۸.
- اطلاعات دریافتی از انجمن صنفی کارفرمایی صنعت پتروشیمی، ۱۳۹۹.
- آمار سالانه گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۸.
- سعیدی رضوانی، نوید. برنامه‌ریزی و تاب‌آوری شهری در مواجهه با بحران کرونا، ایبنا (خبرگزاری کتاب ایران)، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸.
- گروه نویسندگان، درآمدی بر آثار شیوع ویروس کرونا بر اقتصاد ایران، دفتر مطالعات اقتصادی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۸.
- گروه نویسندگان، درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا، بررسی آثار اقتصادی و پیشنهادهایی برای مدیریت تبعات آن، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸.
- گزارش‌های سازمان بازرسی کل کشور در ارتباط با کرونا، ۱۳۹۹.
- گزارش عملکرد بازرسی و نظارت سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، ۱۳۹۷.
- گزارش مؤسسه وود مکنزی درباره تأثیر کرونا بر کسب‌وکارها، ۱۳۹۸.
- نشریه‌های تخصصی انجمن تولیدکنندگان اتانول در کشور، شماره‌های ۴۳-۴۰، سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۸.
- گروه نویسندگان، بررسی و پایش آثار شیوع ویروس کرونا بر فعالیت های اقتصادی، پایگاه خبری بازار سرمایه ایران،۱۳۹۹.

- Cimpanu, C. (۲۰۲۰). *Spying concerns raised over Iran's official COVID-۱۹ detection app | ZDNet*. Retrieved from https://www.zdnet.com/article/spying-concerns-raised-over-irans-official-covid-۱۹-detection-app/
- https://www.brookings.edu/blog/the-avenue/۲۰۲۰/۰۳/۲۵/the-qualities-that-imperil-urban-places-during-covid-۱۹-are-also-the-keys-to-recovery.
- Sullivan, B. (۲۰۲۰). *Coronavirus could be a tipping point (finally) for telecommuting*. Retrieved from https://www.geekwire.com/۲۰۲۰/coronavirus-tipping-point-finally-telecommuting/
- https://www.citylab.com/design/۲۰۲۰/۰۳/coronavirus-urban-planning-global-cities-infectious-disease/۶۰۷۶۰۳/
- https://www.thestar.com.my/tech/tech-news/۲۰۲۰/۰۳/۱۹/from-food-to-tech-covid-۱۹-to-spur-urban-planning-rethink.
- Cimpanu, C. (۲۰۱۹). *French government releases in-house IM app to replace WhatsApp and Telegram use*. Retrieved from https://www.zdnet.com/article/french-government-releases-in-house-im-app-to-replace-whatsapp-and-telegram-use.
- Congress.gov. (۲۰۱۰). *H.R.۱۷۲۲ - Telework Enhancement Act of ۲۰۱۰*. Retrieved from
- https://www.congress.gov/bill/۱۱۱th-congress/house-bill/۱۷۲۲/text.
- AFP (۲۰۲۰). *Why the novel coronavirus became a social media nightmare*. Retrieved from
- https://www.bangkokpost.com/tech/۱۸۸۸۷۵۰/why-the-novel-coronavirus-became-a-social-media-nightmare

- WHO, ۲۰۲۰, Water, sanitation, hygiene, and waste management for the COVID-۱۹ virus.
- Gundy, P.M., Gerba, C.P. and Pepper, I.L., ۲۰۰۹, Survival of Coronaviruses in Water and Wastewater, Food Environ Virol, ۱:۱۰–۱۴.